

X/5/৩৫

অন্যকথা

—নগেন চৌধুরী

●অসম বুক ডিপো●

গুৱাহাটী-১ : : কলিকতা-৯

'Anyarupa'—an Assamese novelette written by
Nagen Chaudhury, Shillong. First
Published in 1907.
Price 2 00

: প্রকাশক :
শ্রী অক্ষয়চন্দ্র গুহ
অসম বুক ডিপো
২১ নং পটুয়াটোলা লেন
কলিকতা-৯

বেটুপাতৰ শিল্পী—শ্রীবেণু মিশ্র
প্রথম প্রকাশ—১৯৬৭ চন
লিখাৰ সময়—১১.৫.৬৬
১৫.৫.৬৬

সৰ্বস্বত্ব লেখকৰ দ্বাৰা সংৰক্ষিত
: মূল্য ২ ০০ :

শ্রীময়ী প্রিন্টাৰ্ছ কৰ্তৃক ২৪, তাৰক প্রামাণিক ৰোড,
কলিকতা—৬ পৰা মুদ্রিত।

প্রদ্বাৰে—
। মা', আইকণ বালী চৌধুৰী
আৰু
দেউতা, ৬ সৌভাগ্য চন্দ্ৰ চৌধুৰীটল ॥

—শলাগ লৈছে।—

কিতাপখন লিখি শেষ কৰাৰ লগে
লগে উদ্যোগী প্ৰকাশক শ্ৰীঅৰুণ চন্দ্ৰ গুহাই
প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লৈ প্ৰকাশ কৰা কাৰণে
তেখেতৰ প্ৰথমতে শলাগ লৈছে। আৰু
শলাগ লৈছে। অসম বুক ডিপোৰ
কৰ্মীবৃন্দৰ।

মৰম কৰি উপন্যাস খনৰ পাণ্ডুলিপি
কৰি দিয়া বাবে শ্ৰীৰীণা ভক্তিয়াৰীৰ মৰমৰ
কথা এইখিনিতে সোঁৱৰিছে।

উপন্যাসখন সোনকালে প্ৰকাশ কৰিব
লাগে বুলি সকলোৱেই থকা বাবে খুবাদেউ
অধ্যক্ষ শ্ৰীভগবান চন্দ্ৰ লহকৰ আৰু শ্ৰীস্বৰ্ণেশ
শৰ্মাৰ শলাগ লৈছে।

আৰু শলাগ লৈছে—শ্ৰীবেণু মিশ্ৰ,
শ্ৰীমাধব লহকৰ, শ্ৰীমাণিক শইকীয়া,
শ্ৰীদেবব্ৰত লহকৰ আৰু বহুতৰ—।

এদিন এখন উপন্যাস লিখিবলৈ আৰম্ভ
কৰিলে।। অকল আৰম্ভই নহয় মাত্ৰ
পাঁচ দিনৰ ভিতৰতে লিখি শেষ কৰিলে।।
কোনোদিনে ভবা নাছিলে। যে ইমান
সোনকালে উপন্যাস এখন লিখিম। উপন্যাস
এখন লিখাৰ বাবে যি স্থপৰিবেশৰ
দৰকাৰ সেই পৰিবেশৰ সুবিধা যে পোৱা
নাছিলে। সি স্বীকাৰ্য্য। তথাপি লিখিলে।।
মনৰ তাৰণাত লিখিছে। বুলি কবলৈ
নিজৰে বেয়া লাগেচোন। লিখি শেষ
কৰি পঢ়ি চালে—বেয়া নাপালে।।
অৱশ্যে লেখকে নিজৰ লিখনিৰ প্ৰকৃত
মূল্যায়ন কৰা কঠিন। প্ৰকৃত পাঠকহে
ইয়াৰ বিচাৰক। ভাল বেয়া আপোনা-
লোকৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। ভাল পালে
কষ্টৰ সাৰ্থক হৈছে বুলি ভাবিম। আক
নাপালে কবৰ একোৱে নাই।

সুবিধা দিলে আকৌ কেতিয়াবা দেখা
হোৱাৰ আশাৰে আহিছে।

চিলং

শ্ৰীনগেন চৌধুৰী

২৬.৬.৬৭

আবেলি।

বহাগ মাহৰ এটি আবেলি।

পছিমাকাশত অন্তগামী সূৰ্য্য।

চিৰিলি চিৰিলি নাৰিকল গছৰ ফাঁকেদি নামি আহিছে অন্তগামী
সূৰ্য্যৰ বাঙলী আভা। উত্তাপহীন এক ৰেঙণি। এক মনোৰম
আবেশে গোটেই ফুলনিডাক চানি ধৰিছে। এই সুন্দৰ
দৃশ্যবাজিয়ে মুকুন্দৰ মনত এক নতুন পুলক জগাই তুলিছে। মনৰ
উলাহতে ফুলনিৰ চাৰিওফালে আকৌ এবাৰ চকু ফুৰাই চাইছে
মুকুন্দই। বিব্ বিব্ মলয়া বা এছাটিয়ে ডালিয়া ফুলবোৰ যত্নভাৱে
কঁপাই গল। মলয়াই বৈ অনা ফুলৰ সুৰভি মুকুন্দৰ নাকত লাগি
ধৰিলে। ইমান সুন্দৰ, ইমান মনোলোভা সুগন্ধ। ফুলনিত বিচৰণ
কৰি কৰি মুকুন্দই ভাবিছেঃ দেউতাৰ সঁচায়ে সৌন্দৰ্য্যবোধ
আছে। যিমান দুখতে নেথাকক কিয় যদিহে ফুলনিৰ মাজলৈ
আহে মন শান্ত হৈ যাব। ভোমোৰাৰ মধুৰ গুঞ্জন শুনি, নানা
তৰহৰ ফুল দেখি, মন কঁপাই তোলা গোক পাই কোনোৱে শান্তি
অন্তৰ্জপা—১

নোপোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। কল্পলোকতে বিচৰণ কৰি কৰি
ঘাপোন পাহৰা হৈ পৰিল—মুকুন্দ কাকতি।

খুব লাহে লাহে মুকুন্দৰ কাষতে থিয় হলহি নিকপমাই।
নিকপমা কেতিয়া আহি তাৰ ওচৰত থিয় দিছে খবৰই পৰা
নাছিল মুকুন্দই। মুকুন্দই নিকপমালৈ চাই মচিকিয়াই হাঁহি দিলে।

গোলাপ ফুল চিঙি চিঙি নিকপমাই কৈছিল—

: মোৰ এইবোৰ একেবাৰে ভাল নালাগে।

কোনো আশ্চৰ্য্য প্ৰকাশ নকৰাকৈয়ে মুকুন্দই কলে :

: কিয় ?

: এনেয়ে।

বঁকাকৈ অলপ হাঁহি আচৰিত হোৱাৰ দৰে হৈ পুনৰাই
প্ৰশ্ন কৰিলে :

এনেয়ে !—এনেয়ে ভাল নলগাৰ কি কাৰণ ? মোৰ হলে
এই ফুলবোৰ ইমান ভাল লাগে। ফুলৰ মাজতেই দিনবোৰ কটাই
দিবৰ খুব ইচ্ছা যায়। হাঁহি হাঁহি থকা ফুলনিৰ মাজত বিচৰণ
কৰি মই যিমান তৃপ্তি পাওঁ আন একোতেই সিমান নাপাওঁ।
ফুলবোৰেই যেন মোৰ প্ৰাণ। গুৱাহাটীত পঢ়ি থকা সময়ত ঘৰলৈ
আহিলেই মই ফুলনিৰ মাজত সোমাই দিনটো কটাই দিছিলোঁ।
এতিয়া দেখিছাই নহয়—আহিয়েই ফুলনিৰ মাজত—।

হুয়ো ফুলনিৰ মাজত থকা বেঞ্চখনত বহি পৰিল। মুকুন্দই
চাইছিল নিকপমালৈ আৰু নিকপমাই চাইছিল মুকুন্দলৈ। পকাথেকেৰা
বৰণৰ মুখমণ্ডলত অন্তগামী সূৰ্য্যৰ পোহৰ পৰি আৰু ধুনীয়া হৈ
পৰিছে নিকপমা। মুকুন্দই নিকপমালৈ আকৌ এবাৰ চাই পঠালে।
শেই একেই হৈ আছে নিকপমাজনী। লাজুক লাজুক ভাব, হাঁহিলে
ঢোল পৰি যোৱা গাল আৰু চকুৰ চাৱনিত ওলাই অহা প্ৰেম আকলুৱা
ভাব। ব'দ পৰি নিকপমাৰ মূৰৰ সেন্দূৰখিনি আৰু উজ্জল হৈ

উঠিছে। কব নোৱাৰাকৈয়ে মুকুন্দৰ মনটো মোচৰ খাই গল—।
আৰু মোচৰ খালে নিকপমাৰ।

হঠাতে উচুপনি শুনি মুকুন্দই নিকপমাৰ মুখলৈ চাই পঠালে।
নিকপমাই কান্দিছে। কিয় ? কিয় নিকপমাই কান্দিছে ? নিজকে
নিজে প্ৰশ্ন কৰিলে মুকুন্দই। কন্দাৰ হেতু একোকে বুজি নাপালে
সি। সিতো একো বেয়া কথা কোৱা নাই ! নে কিবা বেয়া
পাব লগা কথা কেই কৈ পেলালে ? মনতে আকৌ এবাৰ জুকিয়াই
চালে মুকুন্দই। নাই ! তেনেহলে কি হল নিকপমাৰ ? গোটেই
মানুহজনী যে সাপে খোৱা মানুহৰ দৰে ক'লা পৰি গল। মুকুন্দৰ
মন পধাৰত হাজাৰ প্ৰশ্নই খেলি মেলি লগালে। হাত এখনত
ধৰি মুকুন্দই কলে : কি হল তোমাৰ ?

মুকুন্দৰ হাতৰ মুঠিৰ পৰা হাতখন একৰাই নি কলে নিকপমাই :
চাও, এৰি দিয়া। এতিয়া মৰম কৰি কোনো লাভ নাই। আমি
মৰম পাবৰ যোগ্য নহওঁ।

আচৰিত হৈ গৈছিল মুকুন্দ। মনৰ কোনোবা খিনি বিষাই
উঠিল মুকুন্দ কাকতিৰ। কব নোৱাৰাকৈয়ে মুখৰ পৰা ওলাই
আহিল—কিয় ?

মনটো গভীৰ অশান্তিৰে ভৰি পৰিল। কিন্তু কি কৰিব
সি। ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহি বেতৰ চকী খনতে বহি
পৰিল। বেৰত আঁৰি ধোৱা ককায়েক জয়ন্তৰ ছবিখনলৈ নিষ্পলক
দৃষ্টিৰে অলপ সময় চাই থাকিল। মুখত মৰম মৰম ভাব, একেবাৰে
সৰল—যি নিজৰ কথাতকৈ পৰৰ কথাহে বেচিকৈ চিন্তা কৰে।
কব নোৱাৰাকৈয়ে মনৰ সুৰুঙাইদি ওলাই আহিল লৰালি কালৰ
কথাবোৰ। কি এক মধুৰ জীৱন যাপন কৰিছিল সিহঁতে।
হাইস্কুলত পঢ়ি থাকোঁতে হুয়োৰে এদিন কাজিয়া লাগিছিল আৰু
মুকুন্দই জয়ন্তক এডাল চেকনিৰে খুব জোৰে পিঠিত কোব মাৰি

দৌৰি পলাইছিল। ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কান্দি জয়ন্তই ভাত নোখোৱাকৈ শুই আছিল, কিন্তু মুকুন্দক সি একোকে নকৰিলে। অৱশ্যে দুদিনমান মতা নাছিল। শেষত মাতিছিল জয়ন্তই। এই জনেই ককায়েক—যি জনৰ অন্তৰখন কেঁচুৱা লৰাৰ দৰে কোমল ফুলৰ দৰে নিমজ্জ। ছবি খনলৈ চাই চাই বেয়া লাগি গল মুকুন্দৰ। চকুলো দুটোপাল অজানিতে গালেৰে বৈ গল। ছবিখনৰ পৰা চকু নমাই আনি আন এখন ফটোলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে। এইখন মাক-দেউতাকৰ ছবি। যাৰ চিন্তা—জয়ন্ত আৰু মুকুন্দক ডাঙৰ মানুহ কৰা, জীৱনত যাতে কোনো বৰমৰ দুখকষ্ট নাপায় তাৰ কাৰণে চিন্তা কৰা। যি মাক-দেউতাকে সিহঁতৰ সুখৰ সংসাৰ চাই যোৱাৰ আশাতে সকলো দুখ সহ কৰি হলেও জীয়াই আছে।

বহু সময় একেটা ভংগীতে বহি থকাৰ কাৰণে মুকুন্দৰ এখন ভৰি জিন্ জিনাই যোৱা যেন লাগিছিল। ভৰিখন অলপ লৰাই অইন এটা ভংগীত বহি ললে। লৰচৰ কৰা সত্ত্বেও চিন্তাত কোনো যতি নপৰিল। খোলা খিৰিকী খনেৰে মাৰ যাৰ ধৰা সূৰ্য্যৰ পোহৰ শেষ বাৰৰ বাবে সোমাই আহিছে। টেবুলত সজাই থোৱা ফুলদানিত আৰু কিতাপবোৰত পোহৰ পৰি এক অপকৃপ সৌন্দৰ্য্যৰ সৃষ্টি কৰিছে। খোলা দৰজাৰ ফাঁকেৰে অঞ্জলিয়ে ভয় ভয়কৈ এবাৰ ভুমুকিয়াই চাই গল।

বিব বিবকৈ এছাটি বা বলি গল। ফুলনিৰ ওপৰেদি বৈ অহা বতাহেও মুকুন্দৰ চিন্তাৰ আঁত হেৰাব নোৱাৰিলে।

নিকপমাৰ আকাংখা, অস্বস্তি আৰু মনৰ কথা মুকুন্দই বহু আগতেই অনুমান কৰিছে। কিন্তু কি কৰিব মুকুন্দই। যি হব লগা আছিল হবই। অতীতৰ কথা বোম্বুৰ কৰি এতিয়া একো লাভ নাই।

নিজকে নিজে বহুতো প্ৰশ্ন তুলিলে আৰু নিজেই তাৰ যথাযথ উত্তৰ দি গল মুকুন্দই। বহি বহি শান্তি নোপোৱা হল। বাহিৰলৈ

ওলাই আহিল। ঘন ঘোৰ একাৰে গোটেই পৃথিবীখন আগুৰি ধৰিছে। একাৰত একোকেই মনিব নোৱাৰি। সকলোবোৰ বস্তু একাৰত লুকাই পৰিছে। পোহৰ হলে আকৌ সকলোবোৰ স্পষ্ট হৈ উঠিব। দুৰ্গতি জিলিৰ দুই এটা মাত শুনা গৈছে। জিলিৰ মাত শুনি মুকুন্দৰ মনটো আকৌ এবাৰ মোচৰ খালে আৰু ভাবিলে : লাহে লাহে সকলো ঠিক হৈ যাব।

*

*

*

সিটো কোঠাত বিছনাত বাগৰি বাগৰি চতফটাই আছে নিকপমা। টেবুলৰ ওপৰত থকা গিলাচটোৰ পৰা পানী এচোক খাই আৰু টেবুল লেম্পটোৰ পোহৰ অলপ কমাই আকৌ বাগৰি পৰিল। এটা কথাই বাবে বাবে নিকপমাৰ মনৰ গোপন কোণত খোচা-বিকা কৰি আছে। এইটো কথা হল ভাগ্যৰ হাতত তাই বহুখিনি ঠগ খালে। এই ভাগ্য অৱশ্যে নিজেই গঢ়া। তাই যদি ইমান উদাৰতা, ইমান বদান্ধতা নেদেখুৱালেহেঁতেন আজি এনেকৈ কষ্ট ভুগিব নালাগিলেহেঁতেন! তাই নিজৰ ওপৰতে থকাৰ দিয়ে। সঁচাই তাই জীৱনত মহাভুল কৰিছে যিহৰ কাৰণে তাই চিৰ জীৱন কষ্টভোগ কৰিব লাগিব। কিন্তু তাই কি কৰিব? যি জনৰ কাৰণে তাই জীৱন ধ্বংস কৰি দিলে সেই জনৰ আগত কি সাহসত জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব! বেদনাৰে ভৰি পৰিল নিকপমাৰ মনটো। বিছনাত ভালকৈ শুই টোপনি আনিবলৈ বৃথা চেষ্টা

কৰিলে নিকপমাই। বহুতো ভাবিলে—বহুতো চিন্তা কৰিলে
কিন্তু চিন্তাৰ আঁত বিচাৰি নাপালে।

কিন্তু! কিন্তু, কি কৰিব নিকপমাই—।

টেবুলত থকা জয়ন্তৰ ফটো খনলৈ এবাৰ আলোকপাত কৰিলে
নিকপমাই। ফটোখনৰ ওচৰলৈ আহি বুকুত সारটি ধৰিলে আৰু
অক্ষুট কঠেৰে কলে :—মোক তুমি ক্ষমা কৰা, নহলে নহলে মই যে
পাগলী হৈ যাম। খুব জোৰে ফটোখন সारটি ছক ছকাই কান্দি
দিছিল নিকপমাই।

॥ এক ॥

এখন ধুনীয়া গাঁও। প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যৰাজিৰে পৰিপূৰ্ণ এই খন
গাঁও। নাম বতনপুৰ। নাম যেনে সুরলা দেখাতো তেনে
ধুনীয়া। সহজ সবল গাঁওবাসী। চহৰৰ দৰে ইয়াত নাই বাজনীতিৰ
চল-চক্ৰান্ত। কোনো বস্তুৰ নাই অভাব। ইজনে সিজনক মান সন্মান
কৰে; সহায় কৰে। এইখনেই বতনপুৰ। যি গাঁৱত মানুহে মানুহক
মানুহ হিচাপে জ্ঞান কৰে। সকলে ডাঙৰক শ্ৰদ্ধা কৰে।

বতনপুৰ গাঁৱৰ যিহু কাকতিক নজনা মানুহ নাই। যিহু কাকতি
এই গাঁৱৰ এজন খ্যাতিসম্পন্ন লোক। সাধাৰণতে ধনী মানুহবোৰ
যেনে কাকতি তেনে নহয়। ধনী হলেও দুখীয়াৰ দুখত পমি যোৱা
মানুহ কাকতি। সেয়ে যিহু কাকতিক ভাল নোপোৱা মানুহ বতনপুৰ
গাঁৱত নাই।

যিহু কাকতিৰ বয়স প্ৰায় ৫০ বছৰ মান হব। তেজে ফুটু ফুটু কৰা
চেহেৰা আৰু বঙা ওঁঠ দুটি দেখিলে গাভৰু ছোৱালীৰ হিংসা
হোৱা চেহেৰাৰ মানুহ কাকতি। কাকতিয়ে হেনো কোনোদিনে
হস্পিতাল গছকি পোৱা নাই। ডাক্তৰৰ দাবা চিকিৎসা কৰোৱাৰ
কথা তেওঁ হেনো মনতে কৰিব নোৱাৰে। এতিয়াও ডেকা লৰাৰ
দৰে দপ্ দপাই ফুৰে কাকতি। আজিৰ বছ ডেকা লৰাই লাজ
পায় কাকতিৰ ওচৰত।

যহু কাকতিৰ দুজন লৰা আৰু এজনী ছোৱালী। পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ দৃষ্টি ভংগীৰে চাবলৈ গলে কাকতিয়ে গোবৰ কবিব পাৰে। কাকতিয়ে কেতিয়াবা পিক বঙা ওঠ ছুটি মেলি ঢেকু ঢেকু হাঁহি কয়—‘পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ বৰ বৰ ‘লেকচাৰ’ মাৰি ফুৰা লোক সকলৰে হাঁহৰ পোৱালীৰ দৰে এবাহ লৰা ছোৱালী—; মুখেৰে কব লাগে কয়—কামত হলে তেওঁলোকেই এথোপ চৰা। প্ৰেকটিকেল যেতিয়ালৈকে নহব তেতিয়ালৈকে আমাৰ দেশৰ উন্নতি হোৱাৰ আশা নাই। ৰাজনীতি বা ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ কথা ওলালেই কব আমাৰ দৰে বহুতেই স্বাধীনতাৰ কাৰণে কত জীয়াতু ভুগিলে কিন্তু সেই সকলৰ নাম গোন্ধেই নাই। কিমানে প্ৰাণ আহুতি দিলে এই স্বাধীনতাৰ যুদ্ধত; মাজতে যি সকলে স্বাধীনতাৰ কাৰণে ছ’এষাৰ কৈছে বা প্ৰকৃততে যি সকলৰ অবদান বুলি কবৰ একোৱে নাই তেনে ব্যক্তিয়ে স্বাধীনতাৰ পাচত বৰ বৰ গাদী লোৱাৰ উপৰিও ‘বৃত্তি’ পায়। দেশৰ কাৰণে খাটিলে কিয় বৃত্তি পাব লাগে বাক? মোৰ মনেৰে এইবোৰ দেশ সেৱাত এক স্বার্থ জড়িত আছে—সেয়া হল বৃত্তি বা গাদী লোৱাৰ আশা। এই সকল ব্যক্তি কোনোমতেই প্ৰকৃত দেশ সেৱক নহয়।’ এনেদৰে কাকতিয়ে যি মুখ মেলিব আৰু বন্ধ হোৱাৰ আশা নাই।

কাকতিৰ ডাঙৰ লৰাজন কানৈ কলেজৰ এজন নাম কৰা অধ্যাপক। পুতেক সাইলাথ বাপেকৰ দৰেই। নম্ৰ স্বভাৱৰ আৰু অল্পভাষী লৰা—জয়ন্ত কাকতি। কাকতি চাৰ বুলি কলে ছোৱালীবোৰ মৰিব পাৰে। সকল লৰাজনৰ নাম মুকুন্দ। ঘৰত মতা নাম বুলু। ককায়েকক চালে চাব নালাগে। দুইজনকে যেন একেখন সাঁচতে গঢ়িছে।

কলিকতাৰ প্ৰেছিডেন্সি কলেজৰ বি. এ. মহলাৰ ছাত্ৰ মুকুন্দ কাকতি। গুৱাহাটীৰ কটন কলেজৰ পৰা আই. এ. পৰীক্ষাত

সুখ্যাতিৰে পাছ কৰি যোৱা লৰা। ছোৱালীয়ে দেখিলেই মৰি যাওঁ মৰি যাওঁ কৰা ‘টাইপৰ’ লৰা মুকুন্দ। মুখ তুলি কথা কব নোৱাৰা লৰা মুকুন্দ। মাক-দেউতাকৰ অবাধ্য হোৱা দূৰৰ কথা ‘না’ বুলিয়ে কোনোদিনে কৈ পোৱা নাই।

ঘৰৰ আটাইতকৈ শেহতীয়া হল অঞ্জলি। ককায়েকহঁতৰ চেহেৰাৰ পৰা সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। হিন্দী চিনেমাৰ টুন টুন জনীৰ চেহেৰাৰ ছোৱালী অঞ্জলি। কেতিয়াবা খং তুলিবৰ কাৰণে বগৰ কৰি মুকুন্দই ‘খাল বেঙেনা’ বুলি কয়। খঙতে বোহ ঘৰত পৰেগৈ। আকৌ মৰম কৰি মাতি আনে মুকুন্দই।

অঞ্জলিৰ কাৰণে ঘৰৰ আটাইৰে মনত দুখ। বহু ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শয়েও একো ফল দিয়া নাই। গতিকে ৰাতিৰ ভাত সাঁজ খাবলৈ বাদ দিছে অঞ্জলিয়ে। গাঁৱৰে হাইস্কুলৰ অষ্টম মান শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰী অঞ্জলি।

এয়াই হল যহু কাকতিৰ পৰিয়াল। অৱশ্যে চাকৰ-বাকৰক ধৰিলে দহ-বাৰ জন মানুহৰ কম নহব।

॥ দুই ॥

বমা বকরাৰ ঘৰ গুৱাহাটীত। এজন খ্যাতনামা ডাক্তৰ বমা বকরা। বকরাৰ পৰিয়ালৰ মানুহ যি কাকতিৰ দুগুণ বুলিব পাৰি। চাৰিজনী ছোৱালী, দুজন লৰা। বমা বকরাৰ অৱশ্যে লৰা-ছোৱালী এবাহ হলেও অভাব নাই। খ্যাতনামা ডাক্তৰ, গতিকে বোগীৰ অভাব নাই। সেয়ে টকা পইচাও পায় যথেষ্ট। নিকপমা, কমা, লাৱণ্য আৰু অলকা ডাক্তৰ বকরাৰ ছোৱালী কেইজনীৰ নাম। লৰা দুজনৰ নাম মণিভদ্ৰ আৰু বমেন্দ্ৰ। ছোৱালী চাৰিজনী ডাঙৰ আৰু লৰা দুজন সৰু। ডাঃ বকরাৰ দুখৰ ভিতৰত মাত্ৰ এইটোৱে দুখ। অৱশ্যে লৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে যথেষ্ট সম্পত্তি কৰিছে ডাঃ বকরাই। তেওঁৰ অবিহনে যাতে সিহঁতৰ কষ্ট নহয় তাৰ কাৰণে বাট পৰিষ্কাৰ কৰি থৈছে।

ডাঃ বকরাৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীয়ে হল নিকপমা। কটন কলেজৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰী। নিকপমা ৰূপে বৈ পৰা ছোৱালী। সেয়ে বহু ছোৱালীৰ ঈৰ্ষাৰ 'বস্তু' নিক। অৱশ্যে খুব লাজুকী ছোৱালী নিক। 'লাজুকীবন' বুলি কলে নিকক ছনাই পৰিচয় কৰি দিব নালাগে। কটন কলেজৰ প্ৰত্যেক লৰাবে পৰিচিত নাম 'লাজুকীবন'।

॥ তিনি ॥

মুকুন্দ কাকতি যেতিয়া দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ নিকপমা তেতিয়া প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰী। 'কলেজ সপ্তাহত' দুয়োৰে এদিন পৰিচয় হল। আৰু সেই দিনাৰ পৰাই নিকপমাৰ মনত বঘুমলাৰ দৰে মুকুন্দই আঙুৰি ধৰিলে। বঘুমলাই মূল গছডালৰ বস শুহি নিয়াৰ দৰে মুকুন্দইও নিকপমাৰ মন হৰি নিলে। আই. এ. পাছ কৰি মুকুন্দ এদিন কলিকতালৈ গুচি গল অৰ্থাৎ যাব লগীয়া হল। মুকুন্দৰ অৱশ্যে কলিকতাত পঢ়াব মত নাছিল। কিন্তু ককায়েক আৰু মাক-দেউতাকৰ অবাধ্য নহৈ গুচি গল কলিকতালৈ। কলিকতাব প্ৰেছিডেন্সি কলেজৰ তৃতীয় বাৰ্ষিকত নাম লগালে মুকুন্দই।

নিকপমাই চকুপানী টুকি টুকি গুৱাহাটীতে থাকিল।

॥ চাৰি ॥

গুৱাহাটী

১১/১৬/৬১

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

প্ৰথম প্ৰথম মোৰ চিঠিখন পাই চাৰ্গৈ তুমি খুবেই আচৰিত হৈছা। তুমিওষে পায়—যাবৰ প্ৰায় এমাহেই হয় কিন্তু আজি পৰ্য্যন্ত কোনো খবৰেই নাই। এই এমাহ মোৰ কাৰণে এযুগ যেন লাগিছে। দিনবোৰ যেন নাযায় নুপুৱায়। তুমি চাৰ্গৈ মোক পাহৰি গলা। কলিকতা মহানগৰীৰ বুকুত থাকি আমাৰ দৰে সকলো মানুহৰ কথা চাৰ্গৈ তোমাৰ মনত খেলোৱাই নাই। মনত পৰিবই বা কিয়! আমি জনো তোমাৰ মনত পৰিবৰ যোগ্য হওঁ। কিন্তু মোৰ কি হৈছে জানা? তোমাৰ কাৰণে মোৰ অন্তৰে বৈ বৈ কান্দে। তোমালোকো যে কি মানুহ! ছোৱালীবোৰৰ কথা এবাৰো ভাবি নোচোৱা। তুমি যাবৰ দিনাৰ পৰা মই শান্তিৰে শোব পৰা নাই। মোৰ কথা বাক তোমাৰ কেতিয়াবা মনত পৰিছে নে? মই জানো, তুমি মোক পাহৰি গলা নতুবা আমাৰ দৰে ছোৱালীক ভাল নোপোৱা। নহলেনো বাক এখনো চিঠি নিদিয়ানে? (মা নিক, বাতি বহু হৈছে, শুই থাক। খুব বাতিপুৱাই উঠি পঢ়িবি। পৰীক্ষালৈ দিন আছে নহয়; এতিয়াই ইমান বাস্তৱলৈ পঢ়িব নালাগে। আকো

পিচত...) সেয়া সিটো কোঠাৰ পৰা মাই চিঞৰি চিঞৰি মোক শোৱাৰ কথাটো সঁকিয়াই দিছে। মাই ভাবিছে মই খুব পঢ়িছোঁ। কিন্তু মাইতো নাজানে মই পঢ়িছোঁৱেই নে তোমালৈ চিঠিয়ে লিখিছোঁ। মই শোলেও যে টোপনি যাব নোৱাৰোঁ মাই কি বুজিব। তোমাৰ চিন্তাই মোৰ অন্তৰ খুলি খুলি খাব লাগিছে। গধূলি এবাৰ লিখোঁ বুলি বহি মেলিছোঁ মাত্ৰ ক'ৰ পৰা জানো ফৰিঙৰ দৰে অলকা আহি পালে। সকলো সামৰি ধৈ উঠি গলোঁ। সকলোবোৰ শুই পৰাত তোমালৈ লিখিছোঁ এইয়া। কাৰণ মাইতে গম পালে মোৰ অৱস্থা যে কি হব! প্ৰেমৰ চিঠি লিখা বুলি জানিব লাগিলে মোক সুদাই নেবিব। (মা নিক, তই এতিয়াও শোৱা নাই? বাতি বহু হৈছে—পিচে আকোঁ অসুখ বিস্মুখ হব লাগিলে—) সেয়া দেউতাইও শোৱাৰ কথা কৈছে। আজিলৈ সামৰোঁ। মা-দেউতাৰ কাৰণে চিঠিখনো শান্তিৰে লিখিব নোৱাৰোঁ। চিঠি পোৱাৰ লগে লগে উত্তৰ দিবা বুলি বাট চাই থাকিলোঁ।

তোমাৰ অতি মৰমৰ

—নিক—

গুৱাহাটী

১২/১৬/৬১

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

কালি এখন চিঠি দিয়েই আজি আকোঁ লিখিলোঁ। ভাবিছিলোঁ তোমাৰ পৰা উত্তৰ নোপোৱা পৰ্য্যন্ত আক মই চিঠি নিলিখোঁ। কিন্তু কি হৈছে জানো মনত হয় তোমালৈ যেন গোটেই দিনটো চিঠি লিখিয়ে কটাম।

কালিৰ পৰা আমাৰ 'কলেজ সপ্তাহ' হ'ব। কলেজ সপ্তাহৰ কথা মনত পৰাৰ লগে লগে অতীতৰ অৰ্থাৎ যোৱা বছৰৰ অযুত স্মৃতি মোৰ মানস পটত জ্বলি উঠিছে। এইবাবো যদি তুমি মোৰ ওচৰত থাকিলাহেঁতেন! যোৱাবাৰ তোমাৰ অনুবোধ পেলাব নোৱাৰি ববীন্দ্ৰ সংগীত গালোঁ। আৰু পুৰস্কাৰ যে পাইছিলোঁ সেয়া মোৰ কাৰণে নহয় তোমাৰ কাৰণেহে। তুমি যদি উচ্ছাস নিদিলাহেঁতেন মই কোনো দিনে ববীন্দ্ৰ সংগীত গাব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন। মোৰ খ্যাতিৰ গুৰিতে তোমাৰ অৱদান। এইবাৰ মই কলেজ সপ্তাহলৈ নাযাওঁ বুলিয়ে ভাবিছোঁ। 'কলেজ সপ্তাহ'ৰ কথাই মোক ব্যাকুল কৰি তুলিছে। অতীতৰ স্মৃতি বাজি পুনৰাই মানস পটত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছে: বাতি তেতিয়া ন টা বাজিছিল। সকলো লৰা-ছোৱালী আমন্দ উলাহতে ঘৰলৈ ঘূৰিছে আৰু তেতিয়া তুমি কৈছিল।

: বলা, বাতি বহু হ'ল। তোমাক ঘৰত থৈ মই হোষ্টেললৈ যাম। তেতিয়া আমি দীঘলী পুখুৰীৰ পাৰেৰে ঘৰমুৱা হৈছিলোঁ। বাতিৰ নিৰ্জনতা মোৰ ইমান ভাল লাগিছিল। বাস্তাৰ লাইটৰ পোহৰ পুখুৰীৰ পানীত পৰি এক অভাবনীয় তিব্বি বিৰণি উঠিছিল। মোৰ খুব মন গৈছিল বৰদলৈ পাৰ্কত বহি পুখুৰীৰ মনোৰম দৃশ্য উপভোগ কৰিম। কিন্তু তুমি নামানিলা। তুমি কৈছিল।: বাতি বহু হৈছে, এতিয়া আমি পুখুৰীৰ পাৰত বহি থকা ভাল নহ'ব। ইয়াত বহি থাকিলে কি হ'ব। মানুহে মিছাতে আশৈহে পাব। নিজকে যিমান দূৰ পৰা যায় নিৰপেক্ষ ভাবে চলাব লাগে। মই ঘোৰ আপত্তি কৰাত তুমি পাৰ্কৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈছিল। আৰু তোমাৰ একেবাবে ওচৰতে বহিছিলোঁ মই। মোৰ এনে ভাব হৈছিল তোমাৰ ওচৰত মই দিনৰ পিচত বাতি আৰু বাতিৰ পিচত দিন এনেদৰে যেন বহি কটাম। কিন্তু তুমি নামানিলা। তুমি

খবৰ কৰি উঠি আহিলা। তুমি কৈছিল। তোমাৰ পাৰ্কত বহি ভাল নালাগে। গুৱাহাটী চহৰ হল, জনতাৰ সংখ্যা বাঢ়িল, ডাঙৰ ডাঙৰ ঘৰবোৰ ধিয় দি উঠিল। এজনক মাৰি এজন ডাঙৰ হল। ধনীবোৰ লাখপতি হল আৰু দুখীয়াবোৰ দুখীয়া হৈয়ে থাকিল। কিন্তু এইখন চহৰত আজিলৈ এখন ভাল পাৰ্ক নহল। নামত তৰুণৰাম ফুকন পাৰ্ক হল কিন্তু কামত এখনো ভাল পাৰ্ক নাই। ইয়াত বহি কটোৱাতকৈ বিছনাত শুই থকাই ভাল। শেষত আমি উঠি আহিছিলোঁ।

তুমি বোধকৰোঁ সকলোবোৰ পাহৰি গৈছা। হয়তো হবপাবে সেই স্মৃতি তোমাৰ মনত খন্তেকীয়া কিন্তু সেয়ে হৈ ব'ব মোৰ মনত চিৰযুগমীয়া। তোমাৰ কথা মনত পৰিলেই মোৰ মনত অনেক কথাই তোলপাব লগাই দিয়ে।

এইবাবো যদি তুমি মোৰ ওচৰত থাকিলাহেঁতেন মই নিশ্চয় ববীন্দ্ৰ সংগীত গালোঁহেঁতেন। এতিয়া তুমি মোৰ ওচৰত নাই—ববীন্দ্ৰ সংগীতো আঁতৰি গৈছে—(ববীন্দ্ৰ সংগীত নোহোৱাৰ কথা কোৱা নাই—মানে নাগাওঁ)। তুমি কি ভাবা নাজানো কিন্তু—মই হলে এটা কথা সদায়ে ভাবোঁ—মানে মনলৈ আহে—সেয়া হল 'জ্যোতি সংগীত'ৰ কথা। ববীন্দ্ৰ সংগীতৰ দৰে আমাৰ অসমতো বাক জ্যোতি ককাইদেৱে বচি যোৱা গীতবোৰক 'জ্যোতি সংগীত' ৰূপে ৰূপদান দিব নোৱাৰিনে? অৱশ্যে নোৱাৰাৰ কোনো কাৰণ নেদেখোঁ। তুমি কোৱাৰ দৰে আমাৰ ইয়াত মানুহ নাই, যি সকলে জ্যোতি সংগীতৰ কাৰণে চেষ্টা কৰিব বা বেজবৰুৱাৰ স্মৃতি বন্ধাৰ কাৰণে কিবা এটা কৰিব। বেজবৰুৱাই অসমীয়া সাহিত্যৰ কাৰণে কিয়ই বাক নকৰিলে? সাহিত্যৰ প্ৰত্যেক বিভাগতে নিজৰ জীৱন আত্মত দি হলেও উন্নীত কৰি থৈ গল। এইবোৰ কথা ভাবিলে সঁচাই মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠে। তুমি বাক এই বিষয়ে কি ভাবা জনাবাচোন!

আমাৰ নিচিনা উপায়হীন মানুহে এইবোৰ ভাবি একো লাভ নাই। ভাবোতা সকলে যদি এই বিষয়ে উদাসীন হৈ থাকে তেনেহলে আমাৰ 'অৰণ্যবোধন'ৰ বাহিৰে একো নহয়। আমাৰ অসমত এক নতুন জাগৰণৰ খুবেই প্ৰয়োজন। ঠিক তেনেদৰেই আমি পাহৰি গৈছোঁ— বাণীকান্ত কাকতীক, বজ্জনী কান্ত বৰদলৈক। সেই দৰে আৰু বহুতক।

এইবোৰ অৱশ্যে অপ্ৰাসংগীক কথা লিখিলোঁ। মনত পৰিলে মন বিদ্রোহী হৈ উঠে কাৰণেহে লিখিলোঁ। তোমাৰ চাৰ্গে এইবোৰ শুনি বিবক্তিতে লাগিছে। আজিলৈ বাক সামৰোঁ।

খুব সোনকালে উত্তৰ দিবা কিন্তু।

বহুত মৰমৰে—

তোমাৰ
—নিক—

গুৱাহাটী

১৯।১।৬১

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

মোৰ দুয়োখন চিঠিৰে ইমান সোনকালে যে উত্তৰ পাম সপোনতো ভবা নাছিলোঁ। স্বীকাৰ কৰিছোঁ মোৰ প্ৰতি তোমাৰ-মৰম আছে। তোমাৰ সময়ৰ অভাব, একো কৰিবলৈ ইচ্ছা নোহোৱা ইত্যাদি এশ এবুৰি অভিযোগ শুনি মোৰ হাঁহিয়েই উঠিছে। তোমাৰ নো সময়ৰ নাটনি কোন দিনা নহয়। কৰোঁ বুলিলে নোৱাৰা একো নাই। একাগ্ৰতা, ঐকান্তিকতা থাকিলে সময়ে কোনো মতে বাধা দিব নোৱাৰে। তুমি লিখিছা : নিক, তোমাৰ কথা মনত

পৰিলে মোৰ চকুপানী বৈ আহিব খোজে। নিজকে বৰ অকলশৰীয়া যেন লাগে। মই যেন এই মহানগৰীৰ পৰা তুৰন্তে তোমাৰ ওচৰলৈ গুচি যাম। চবাই হোৱা হলে নিজেই তোমাৰ ওচৰ পালোঁহেঁতেন। কিন্তু কি কৰিম! মই নিজকে সাস্থনা দিব নোৱাৰা হৈ পৰিছোঁ। মনত বহু কৰ্মৰ কথাই খেলি মেলি লগায়। তোমাৰ চিঠি পঢ়ি মোৰ চকুপানী বৈ আহিব খোজে।

তুমিও যদি তেনেকৈ কোৱা মইনো বাক কেনেকৈ থাকিম। এদিন তুমিয়ে কৈছিল : সকলো পৰিস্থিতিৰ লগত নিজকে খাপ খুৱাই লব পৰাটোতহে কৃতিত্ব আছে। আৰু সেই জনেই হ'ল প্ৰকৃত ব্যক্তি। কেইদিনমান পাৰ হৈ গলেই সকলো ঠিক হৈ যাব। নতুনতে কিছু আচহুৱা আচহুৱা লগা একো অস্বাভাবিক নহয়।

তুমি সুখিছা : কলেজ সপ্তাহলৈ মই গৈছোঁ নে নাই। সেই দিনা কি হল জানা? কলেজ সপ্তাহলৈ নাযাওঁ বুলি ঘৰতে বহি আছোঁ এনেতে পখিলাৰ দৰে এজাক ছোৱালী আহি উপস্থিত আৰু সিহঁতে মোক প্ৰায় ডাঙি নিয়াৰ দৰেই লৈ গল। সিহঁতৰ লগতে কলেজ পালোঁগৈ। এইবাৰৰ কলেজ সপ্তাহত তোমাক দেখা নাপায় মনটো সেমেকি পৰিছিল। কলেজ সপ্তাহৰ নিচিনা দিনতো মই আনন্দ উপভোগ কৰিব পৰা নাছিলোঁ। সেয়ে কলেজৰ পৰা গুচি আহিলোঁ। তাৰ পাচত আৰু কলেজলৈ যোৱা নাই।

আজি তোমাক এটা নতুন খবৰ দিম বুলি ভাবিছোঁ। তুমি হয়তো বিশ্বাস নকৰিবা বা বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পাবা নতুবা তুমি হাঁহি উকুৱাই দিবও পাবা। কিন্তু কথাটো সম্পূৰ্ণ সঁচা। তোমালৈ লিখা বাবে আৰু তুমি জাবি নলবা যে পৰৰ বেয়া ফালটো চোনপিত্তি ফুৰি মই ভাল পাওঁ বুলি।

আমাৰ লগত পঢ়া মনোৰমা দাদক হয়তো তুমি চিনি পোৱা। সেই যে তজ্জবজীয়া, দিনে দিনে নতুন পোছাকৰ ওপৰতে থকা

ছোৱালীজনী। চিনি পাইছানে? সেই যে এক বিশেষ ভংগীত কথা কয়—সেই জনীয়েই মনোৰমা দাস। এতিয়া চিনি পাইছানে বাক? বোধকৰোঁ পাইছা। নাপালেও উপায় নাই।

অগাধ সম্পত্তিৰ মালিক বামেশ্বৰ দাসৰ দ্বিতীয় ছোৱালী মনোৰমা। যিজনী ছোৱালীয়ে কোনো দিনে অভাব কাক বোলে কব নোৱাৰে। টকাৰ ওপৰতে ডাঙৰ দীঘল হোৱা ছোৱালী—সেয়ে গপতে গঙাটোপ যেন হৈ থকা মনোৰমাই খুব কম লৰা-ছোৱালীৰ লগতহে কথা পাতে। সৰু মানুহৰ লগত কথা-বতৰা কবলৈ ইচ্ছা নকৰা বা অভিজাত্যত ব্যাঘাত ঘটিব বুলি ভবা মনোৰমাই পৰহি এজন মটৰ ড্ৰাইভাৰৰ লগত পলাই গল। মনোৰমাৰ দৰে আমি কৰিব লাগিছিল দেউতাই আমাক যে কিয়ে নকৰিলে হেঁতেন। বেলেগৰ লগত যোৱাটো দূৰৰ কথা দেউতাৰ চকুলৈ চাই কথা এযাৰ কবৰ সাহস আজিলৈ গোটাৰ নোৱাৰিলোঁ। এইবিষয়ে আক নিলিখোঁ। মই জানো, তুমি পৰচৰ্চা ভাল নোপোৱা। এয়া অৱশ্যে পৰচৰ্চা নহয় কেৱল তোমাক কথাটোহে জনালোঁ। এইবিষয়ে আগতে আমি বহুতো বু-বা শুনিবলৈ পাইছিলোঁ। প্ৰথমতে ভাবিছিলোঁ এইবোৰ মিছা। মনোৰমাৰ দৰে ছোৱালীয়ে কোনোমতে এনেকুৱা কাম নকৰে। এতিয়া দেখিলোঁ এইবোৰ একেবাৰে সত্য।

তুমি সুখিছা গণেশ গগৈৰ 'পাপৰি'খন পঢ়িছোঁনে নাই। তুমি কোৱাৰ বহুদিন আগতে পঢ়ি শেষ কৰিলোঁ। কি যে কবিতাবোৰ। দাৰ্শনিক ভাবৰ স্ফুৰণ থাকিলেও প্ৰত্যেকটো কবিতাই অন্তৰস্পৰ্শী আৰু বুজাত কঠিন নহয়। ইমান সূৰলা, ইমান মধুৰ অথচ ইমান অৰ্থপূৰ্ণ। এবাৰ পঢ়ি আকোঁ এবাৰ পঢ়িবলৈ মন যায়। বহুতে কোৱা শুনো অসমীয়া সাহিত্য বিশ্বসাহিত্যত স্থান পাবৰ যোগ্য নহয়। গণেশ গগৈৰ 'পাপৰি', অম্বিকাগিৰি বায় চৌধুৰীৰ 'তুমি',

বঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'কেতেকী', 'দহিকতৰা' ইত্যাদি কি গুণত কম মই বুজি নাপাওঁ। নে বিশ্ব-সাহিত্য কিবা আচ্ছৰা বস্তু? তুমি জানাই, মই বিদেশী বহু কিতাপেই পঢ়ি পোৱা নাই কিন্তু যি দুই চাৰিখন পঢ়িছোঁ তাৰ পৰা অনুমান হয় অসমীয়া সাহিত্য ভাৰতীয় সাহিত্যৰ কথা বাদেই বিশ্বৰ যি কোনো সাহিত্যৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। ভাৰতীয় বহুতো আঞ্চলিক সাহিত্যতকৈ অসমীয়া সাহিত্য কিছু ক্ষেত্ৰত উচ্চ। আমি কোলাৰটো থৈ বোকাৰটো লোৱা স্বভাবৰ জাতি। নিজৰ দেশৰ প্ৰকৃত ব্যক্তিক বা মহৎ লোকক পূজা কৰিব নাজানো। কিন্তু আনক হলে প্ৰশংসা কৰিব জানো। নিজৰ বোৰক বাদদি আনৰ বোৰক আঁকোৱালি লব জনা জাতি হ'ল অসমীয়া। ই যে অকল সাহিত্যতে খাটে এনে নহয়। প্ৰত্যেক কথাতেই প্ৰযোজ্য।

উপন্যাস সাহিত্য বা গল্প সাহিত্য বা সাহিত্যৰ অন্যান্য অংগৰ ফালে চকুদিলে দেখিবলৈ পাওঁ আমাৰ সাহিত্য পিচপৰা সাহিত্য নহয়। আমি নিজকে বৰ ডাঙৰ বুলি হাজিৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে বিশ্ব-সাহিত্যৰ (ইংৰাজী সাহিত্যৰ ভিতৰতে সীমাবদ্ধ) কথা উল্লেখ কৰিবলৈ যাওঁ। বঘুনাথ চৌধাৰী, যতীন চুৱৰা, বাণীকান্ত কাকতি, বিবিধি কুমাৰ বৰুৱা আদিক উচ্চস্থান দিমনে? যেতিয়া-লৈকে এই 'মই বৰ' ভাব নাযাব তেতিয়ালৈকে আমাৰ উন্নতি নাই। যেনেকুৱাকৈ আমি পাহাৰ গৈছোঁ শংকৰদেৱক, বেজবৰুৱাক, কাকতিক, জ্যোতি প্ৰসাদক তেনেকৈ এদিন পাহৰি যাম বঘুনাথ চৌধাৰাক, মালিকক, হেম বৰুৱাক আৰু বহুতক। আমি পাহৰিব জানো কিন্তু উচ্চস্থান দিবলৈ নাজানো বা নিদিওঁ—

এই বিষয়ে আক নিলিখোঁ, কাৰণ তুমি এই বিষয়ে বহুতো জানা বা অনুভবো কৰিছা। এই কথাবোৰ যিমানে লিখিম সিমানে বেচিৰৈহে লিখিবৰ ইচ্ছা হয়। কিন্তু মনে যে নেমানে। মন

বিদ্রোহী হৈ উঠে। তুমি হয়তো ভাবিছা মই এইবোৰ ভাবি ভাবি
পাগলী হৈ গৈছে।। পিচে, এইবোৰ লিখাৰ কাৰণে তুমি আক'
বেয়া নাপাবা। অৱশ্যে, তুমি বেয়া নোপোৱা বুলি মই জানো।
তুমি মোক বেয়া পাব নোৱাৰা।।...

লিখোঁতে লিখোঁতে বহু কথাই লিখিলোঁ।। আজিলৈ সামৰোঁ।।
খুব সোনকালেই উত্তৰ দিবা বুলি আশা কৰিছোঁ।।

তোমাৰ অতি মৰমৰ

—নিক—

২০।১।৬১

গুৱাহাটী

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

কালি ৰাতি কি হল জানা, বৰ ধুনীয়া এটা সপোন দেখিলোঁ।।
এই সপোনৰ কথাকে কম বুলিয়ে আজি আকোঁ এইখন চিঠি দিলোঁ।।
প্ৰথমতে ভাবিছিলোঁ তোমাৰ পৰা উত্তৰ পোৱাৰ পিচত চিঠি দিম।
কিন্তু মনে নেমানে। আনহাতে পুৰণা হৈ গলে সপোনৰ বহু
কথা পাহৰি যাব পাৰোঁ।। গতিকে আজিয়ে তোমালৈ লিখা
ভাল হব বুলি লিখিলোঁ।। ইফালে পিচত সিখন চিঠি পাই হয়তো
তোমাৰ খঙে চুলিৰ আগ পাইছেগৈ। কিন্তু কি কৰিম কোৱা,
নিলিখাকৈ যে থাকিব নোৱাৰোঁ।। তুমি চিঠি দিবলৈ বেয়া পালেও
মই যে নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰোঁ।।

সপোনটো এনে ধৰণৰ.....

: তুমি এখন ফুলাম বিছনাত শুই আছা, আক মই তোমাৰ
ওচৰলৈ হাতত সাৰে, ভৰিত সাৰে গৈ যশোদাই শ্ৰীকৃষ্ণক কোৱাৰ
দৰে কৈছোঁ।:

‘ৰজনী বিদূৰ দিশ ধৰলী বৰণ

তিমিৰ ফেৰিয়া আইসে ববিৰ কিৰণ ॥

দামে স্নদামে ডাকে তেৰি লৈয়া নাম।

হেৰ দেখ উঠিয়ল আসিল বলৰাম ॥”

তুমি চকু মেলি এটা মিচিকি হাঁহি মাৰিছিল। মই তোমাৰ
টোপনিৰ আবেশ ভৰা চকুহঁতাত এটা চুমা আঁকি দি
কৈছোঁ।:—

: বলানা,—সকলোৱে আমাৰ বাবে বৈ আছে। আমাৰ দেৰিয়ে
হল। মৰম আকলুৱা দৃষ্টিৰে মোৰফালে চাই তুমি জাপ মাৰি
বিছনাৰ পৰা নামিছা আক কাপোৰ-কানি পিন্ধি মোক প্ৰায় টানি
নিয়াৰ দৰেই লৈ গৈছা....।

এয়া বশিষ্ঠাশ্ৰম। বশিষ্ঠ মুনিৰ তপস্যাৰ স্থল। বশিষ্ঠ মুনি
আজি সময়ৰ আঁচোৰত নাইকিয়া হৈ গল কিন্তু তেওঁৰ স্মৃতিৰ
স্বাক্ষৰৰূপে আজিও বশিষ্ঠাশ্ৰম বিৰাজিত। হাজাৰ হাজাৰ লোকৰ
তীৰ্থস্থান এয়া বশিষ্ঠাশ্ৰম। কুলু কুলু শ্ৰবে সন্ধ্যা, ললিতা, কান্তা
তিনিজনী বাই ভনী এক স্বৰ্গীয় ভাবত যেন কোনোবা দূৰ
দিগন্তলৈ বৈ গৈছে। কোনে জানে কিমান স্মৃতি জড়িত আছে
এই তিনিজনী বাই ভনীৰ বুকুত। যুগ যুগ ধৰি বৈ আছে অবিৰাম
ভাবে। সন্ধ্যা, ললিতা, কান্তাক দেখাৰ লগে লগে বঘুনাথ চৌধাৰীৰ
‘বশিষ্ঠাশ্ৰম’ কবিতালৈ মনত পৰিছে। আক লগে লগে তোমাক
যেন স্মৃতিছে।:—

: বুলুদা, বশিষ্ঠাশ্ৰম কবিতাটি মুখস্থ মাতাচোন।

মোৰ মুখলৈ চাই তুমি কৈছা।

: নিক, তুমি জানাই, মই ইংৰাজী সাহিত্যৰ অনাৰ্চ থকা ছাত্ৰ, তুমিহে মোতকৈ এই বিষয়ে বেচি জানিব লাগে। মই যিমান দূৰ জানো তোমাৰ অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰতি এক দুৰ্বলতা আছে। তদুপৰি তুমি নিজেই কবিতা লিখা। তুমিয়ে মুখস্থ মাতাচোন।

মই তেতিয়া মুখস্থ মাতি দিছিলোঁ :—

‘হে পথিক জুৰাহি তাপিত জীৱন
ক্লন্তক বহিলে হিয়া পৰিব শীতল।’

... ..

তাৰ পাচত ছয়ো গৈ মন্দিৰটোৰ ওচৰত থকা শিলটোত বহিছে।
তোমাৰ হাতখন মোৰ হাতৰ মুঠিত। তুমি হাঁহি হাঁহি কৈছা :—

: তোমাক মোৰ ওচৰত সদায় এনেদৰে পোৱাহেঁতেন।

: তোমাৰো কথাবোৰ যে আক...।

: তুমি সদায়ে মোৰ আক মই সদায়ে...।

মই কবলৈ নাপালোৱে হঠাতে ক’ব পৰা জানো, এটা চৰায়ে বিকট চিঞৰ মাৰি দিলে। মোৰ বৰ ভয় লাগি গৈছিল, আৰু তোমাৰ বুকুত মোৰ মূৰটো গুৰি দিছিলোঁ। তুমি মোৰ মূৰটো দুই হাতেৰে ধৰি তুলি দি কৈছা :

: তুমি যে কি ছোৱালী আক। চৰাই এটাৰ মাততে ভয় খাই যাব লাগে নে? তাৰ পিচত খুব জোৰে হাঁহি দিছিল।—
তোমাৰ হাঁহিব ধ্বনি ওচৰৰ পৰ্বতত ঠেকা খাই খাই নাইকিয়া হৈ গৈছিল। জুব মলয়া বা এছাটি বৈ গৈছিল। বতাহত গছৰ পাতবোৰ কঁপি উঠিছিল।

জিব জিবকৈ শিলাখণ্ডৰ মাজেদি অবিৰাম গতিত পানী বৈ গৈছিল। স্বৰ্গীয় ভাবত বৈ যোৱা পানীবোৰ চাই চাই তুমি দাৰ্শনিকৰ দৰে একে থৰে চাই আছা। আৰু তোমাৰ মুখৰ পৰা ওলাই আহিছে এঘাৰ কথা—

: এই অবিৰাম গতিত বৈ থকা, বাধাহীন জুৰিটোৰ দৰে আমাৰ প্ৰেমো যদি চিৰন্তন হৈ থাকে। কিজানিবা আমাৰ প্ৰেম স্থায়ত হৈয়ে থাকে নতুবা তাৰ ওলোটাই হয়।

: তোমাৰ ভাববোৰো যে—’ তোমাৰ মুখত মোৰ হাত এখন দি কৈছিলোঁ। তুমি কৈ গৈছা—

: জানা নিক, প্ৰকৃত প্ৰেম চিৰন্তন। ই অন্তৰৰ নিগূঢ়তম তলিৰ পৰা বৈ অহা নিজৰাৰ দৰে...। ই কোনো বাধা নামানে। নামানে কোনো প্ৰলোভন। দৈহিক মিলনে যে প্ৰকৃত প্ৰেম তাক মই নামানো। বহুতে বিশ্বাস কৰে—দৈহিক মিলনে হে প্ৰেমক তীব্ৰতৰ কৰি তোলে। মোৰ মনেৰে প্ৰকৃত প্ৰেমত দৈহিক মিলনৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। বহুতকে দেখিছোঁ—একোজন লৰাই একোজনী ছোৱালীৰ জীৱন নষ্ট কৰি দি আঁতৰি আহে...। তুমিয়ে বাক কোৱা নিক, কি অধিকাৰ আছে আমাৰ, একোজনী পবিত্ৰ ছোৱালীৰ জীৱন ধ্বংস কৰাৰ। ঠিক সেইদৰে নাই কোনো ছোৱালীৰ একোজন লৰাৰ জীৱন নষ্ট কৰাৰ। মোৰ মতেৰে কোনোবা ছোৱালীক যদি প্ৰকৃততে ভাল পাইছোঁ—তাইক বিয়া কৰাব লাগে। সেই ছোৱালী জনীৰ জীৱন নষ্ট কৰি মূৰ্খৰ দৰে আঁতৰি অহাৰ কোনো অৰ্থই নাই।

তোমাৰ মুখৰ ফালে চাই মই আচৰিত হৈ গৈছিলোঁ। তুমি যেন বুলুদা নহয়—এয়া যেন কোনোবা দাৰ্শনিকৰ তত্ত্বজ্ঞানৰ পৰা নিগৰি ওলাই অহা বাণী। তাৰ পাচত তোমাৰ হাতখন মোৰ দুই হাতৰ মাজত লৈ কৈছিলোঁ।

: বুলুদা, তুমি প্ৰকৃততে মোক ভাল পোৱানে? তোমাক হলে মই খুব ভাল পাওঁ—কিন্তু মই আজিলৈ তোমাৰ পৰা নুশুনিলোঁ। যে তুমি মোক ভাল পোৱা। তোমাৰ মনত যেন ভাব হৈছে—ডেকা লৰা-ছোৱালীয়ে কৰাৰ দৰে আমি ফুৰিছোঁ—ঘূৰিছোঁ—। কিন্তু মোৰ মনে তোমাক অগ্ৰকপত বিচাৰিছে। তুমি যেন মোৰ বাবে

সদায়ে তুমি হৈয়ে থাক। তুমিভো তেনেদবে কোনো দিনে
নাভাব। তোমাক ইমান ওচৰতে পায়ো যেন মোৰ অন্তৰে জুৰ
নামানে।

“লাখ লাখ যুগ হিয়ে হিয়ে বাখনু

তবু হিয়ে বুৰন না গেল।”

তোমাক যেন মই প্রত্যেক মুহূৰ্ততে এক অপকণ কপত দেখা পায়
আছোঁ। কৃষ্ণৰ মোহিনী শক্তিরে সমুজ্জল তোমাৰ কপ। উষাই
অনিকল্পৰ প্রেমত মুগ্ধ হোৱাৰ দৰে হৈ পৰিছোঁ মই। কিন্তু তুমি
যে কোনো দিনে নকলা : তোমাক মই ভাল পাওঁ। এই এটা
মাথোঁ বাক্য। তুমি মোৰ কথাবোৰ শুনি মিচিকিয়াই হাঁহিছিল
আৰু কৈছিল—

: তোমাক মই ভাল পাওঁ বুলি একে আধাবে কৈ দিব পাৰোঁ—
কিন্তু তাৰ মৰ্যাদা যদি চিৰদিন অটুট ৰাখিব নোৱাৰোঁ—তেতিয়া
তোমাক মই প্রতাৰণা কৰা নহব নে ?

‘কিয় ! কিয় নোৱাৰিবা ! তুমি নোৱাৰাৰ কোনো কাৰণ মই
দেখা নাই।’ তেনেহলে তুমি কোৱা :

‘মই তোমাক ভাল নাপাওঁ—’

তুমি মোৰ হাত খনত ধাপ মাৰি ধৰি কৈছিল—

: নিকপমা, তুমি অনুপমা।

তুমিভো আৰু একোকে নকলা।

দিন-মণিৰ লাহে লাহে উজ্জলতা কমি আহিছিল।

ডাঙৰ শিলটোৰ ওপৰত তুমি আৰু মই।

জীৱনৰ জমাখৰচৰ হিচাব কৰিছোঁ।

এনেদৰে বহু সময় ছয়ো নিৰাশে আছিলোঁ।

অস্তগামী সূৰ্য্যটো লাহে লাহে পছিমাকাশত মাৰ যাবলৈ উপক্ৰম
হৈছে। বাঙলী আভাই আকাশমণ্ডল চানি ধৰিছে। এক
মনোৰম দৃশ্য আমাৰ চকুৰ পচাশতে নাচিব লাগিছে। ইমান ধুনীয়া,
ইমান মনোমোহা এই দৃশ্যৰাজি। ওৰে দিনটো যেন এই অপকণ
দৃশ্যৰাজি চাই থাকিম। প্রাকৃতিক দৃশ্যত বিচৰণ কৰি কৰি মই
আপোন পাহৰা হৈ গৈছোঁ। বোম্বাটিক কবির দৰে কল্পনাৰাজ্যতে
মই ঘূৰি ফুৰিছোঁ। যিমনে চাইছোঁ—সিমনে ই আকৰ্ষণীয়
হৈ উঠিছে ! ফুলে ফুলে, কুঞ্জ কুঞ্জে, গছে গছে, জুৰিয়ে জুৰিয়ে মই
কেৱল পাইছোঁ অৰ্প মাধকতা। প্রাকৃতিক দৃশ্যৰাজিৰ লগত যেন
মই সম্পূৰ্ণৰূপে মিলি গৈছোঁ।

: নিক বলা, সন্ধিয়া নামি আহিছে।

তোমাৰ মাতত মই সন্নিহিত ঘূৰাই পাইছিলোঁ। সন্ধিয়া হবলৈ
আৰু বেচি সময় নাই। অলপ পাচতে গোটেই ধৰা সন্ধ্যাদেবীৰ
স্নকোমল কোলাত শুই পৰিব। সন্ধ্যাৰ অবসান ঘটিব—

নীড়মুখী চৰাই জাক উৰি গৈছে।

লাহে লাহে নিস্তকতাই আগুৰি ধৰিছে গোটেই ধৰা।

দূৰত ছুই এটা চৰাইৰ মাত শুনিবলৈ পোৱা গৈছে।

জিৰজিৰকৈ জুৰিটি অবিৰাম গতিত বৈ আছে।

তোমাৰ হাতত ধৰি মই শিলটোৰ ওপৰত থিয় দিছোঁ। কাপোৰ-
কানিবোৰ ঠিক কৰি লৈ ছয়ো লাহে লাহে গৃহাভিমুখে আগবাঢ়িছোঁ।

মন্দিৰত সন্ধিয়াৰ ঘণ্টা বাজিছে।

হয়তো অলপ পিচতে প্রসংগ অৱস্তু হব।

তুমি মোক সৰু সৰু মাতেৰে কৈছা—

: আমাৰ প্রেমৰ যদি এদিন সন্ধিয়া হৈ যায়।

: তুমি কি কৈছা মই একো বুজি পোৱা নাই। কি কব বিচাৰিছা

অলপ বুজায় কোৱা চোন বাক ?

কোনো আশ্চৰ্য্য প্ৰকাশ নকৰাকৈ মই তোমাক সুধিছিলোঁ—

: অৰ্থাৎ ধৰা, তোমাৰ আৰু মোৰ প্ৰেমত যদি হঠাতে একাধৰ নামি আহিব লগীয়া হয় তেতিয়া তুমি কি কৰিবা...—।

: এইটো কোনো মতে হবই নোৱাৰে।

: এইটো কোনো দিনে হবই...।

বহুবাব কওঁ বুলি চেষ্টা কৰিও কব পৰা নাছিলোঁ। মোৰ কণ্ঠত যেন কিবা এডাল লাগি ধৰিছে। বহু চেষ্টা কৰি ভাগৰি পৰিছোঁ।

: নিক, নিক!! তোৰ কি হৈছে!—মাৰ মাতত মই চকু খাই উঠোঁ।

: নাই একো হোৱা নাই মা'—।

: তই চোন বৰকৈ চিঞৰিছ! তোৰ চিঞৰ শুনি পাক ঘৰৰ পৰা দৌৰি আহি দেখেঁ। তই শুই আছ। বোধকৰোঁ। সপোন দেখিছিলি। তহঁতে সপোন নেদেখিাব কেনেকৈ। বুকুৰ ওপৰত বোধকৰোঁ হাত আছিল।' মাই উপদেশৰ সূৰত আৰু কৈ গৈছিল:

: সদায় কওঁ, শোবৰ সময়ত হৰিৰ নাম লবি—তাক তহঁতে নকৰ। বুকুত হাত থৈ শোবলৈ কিমান মানা কৰিছোঁ। তথাপি...।' মাই কিবাকিবোৰ কৈ গুচি গৈছিল।

বিছনাৰ ওপৰতে পৰি আছে গণেশ গগৈৰ 'পাপৰি' খন, বাতি আধা পঢ়াকৈ মেলি থোৱাক ধোৱাই পৰি আছে কিতাপ খন। পাপৰিখন বন্ধ কৰি থব খোজোঁতে চকুত পৰিল মনোৰম কবিতা এফাঁকি...

“পহুম ফুলৰ পাপৰি নহয়

পাপৰি প্ৰাণৰ মোৰ

শোকৰ নহয় দুখৰ নহয়

প্ৰেম ভৰা চকুলোৰ।”

কিতাপখন জপাই টেবুলত থৈ দিলোঁ। বিছনাখন ভালকৈ পাৰি ধবলৈ ধৰোঁতে দেখা পালোঁ—মোৰ কপালৰ সেন্দূৰবোৰ গাৰুটোত লাগি বঙা হৈ গৈছে। খৰধৰ কৰি বিছনাখন ঠিক কৰি ওলাই আহিলোঁ। দেউতাই বেতৰ চকীখনত বহি একান্ত মনে বৰগীত গাব ধৰিছে। (অ' তুমি হয়তো ভাবিছা—ডাক্তৰ মানুহ হৈও ধৰ্ম পুথি পঢ়ে নে? দেউতা ডাক্তৰ হলেও ধৰ্ম পুথি পঢ়া স্বভাব। এয়া আজিৰ নহয়—আবহমান কালৰে পৰা চলি অহা প্ৰথা। বাতিপুৱাই কীৰ্তন বা নামঘোষা বা বৰগীতৰ কিছু অংশ পঢ়িহে অন্য কামত লাগে। দেউতাই আমাকো পঢ়িবলৈ কয়—।)

“উঠৰে উঠ বাপু গোপাল, নিশি পৰভাত ভৈল।

....

এয়া তোমালৈ গৰমে গৰমে উত্তৰ দিছোঁ। তুমি বাক কৰা চোন—কিয় এনে সপোন দেখিলোঁ। সপোন দেখাৰো হেনো সময় আছে। 'কেতিয়া দেখিছোঁ জানা, প্ৰায় বাতি পুৱাবৰ সময়ত। মনটো বেয়া লাগি আছে। সেয়ে তোমালৈ লিখিছোঁ—কিজানি কিবা সমিধান তোমাৰ পৰা পাবলৈ। সোনকালে উত্তৰ দিবা নহয়?

তোমাৰ মৰমী—

নিক

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

৩২/৬১

গুৱাহাটী

তোমাৰ চিঠিখন পালোঁ। ভালে আছা বুলি জানি ভাল লাগিছে। তুমি দৰকাৰী চিঠি এখনৰ উত্তৰ দিওতে এযুগ কিয়

ক'বা বাক ? যদি সঁচাকৈ মোলৈ তুমি চিঠি দিবলৈ বেয়া পোৱা—
নিদিবা। তোমাৰ পৰা যেন মই প্ৰত্যেক মুহূৰ্ততে চিঠি পায়ৈ
ধাকিম আৰু ওলোটাই ওলোটাই বহুবাৰ চিঠিখনকে পঢ়ি
ধাকিম—এনে ভাব হয়। কিন্তু তুমি বৰ নিষ্ঠুৰ। (বেয়া নাপাবা
আকৌ মৰমতে নিষ্ঠুৰ বুলি কৈছে।) আজি ভাবোঁ তোমাৰ পৰা
উত্তৰ পাম, কিন্তু নাই... তাৰ পিচত ভাবোঁ আজি পাম কিন্তু নাই...।
পিয়নজনৰ ওপৰতে খঙটো জাবিবৰ ইচ্ছা হয়। কিন্তু বেচেৰাৰ
ওপৰত খং কৰিলে কি হব।

তুমি চোন সপোনৰ বিষয়ে একোৱে নিলিখিল। মনৰ 'চঞ্চলতাৰ
কাৰণে দেখিছোঁ' বুলিয়ে সামৰি থলা, কোনো মন্তব্যই নিদিলা।
মোৰ ওপৰত তোমাৰ চাগে খঙে উঠিছে। মইনো বাক কি
জগৰ লগালোঁ। যে তুমি মোৰ ওপৰত খং কৰিব লগীয়া হৈছে।
কিবা যদি দোষ কৰিছোঁ। তেনেহলে ক'বা মই শুধবাই লম।
নহলে মই জানিম তুমি মোক বেয়া পোৱা।

হয়তোবা, এইটোও হ'ব পাৰে—আমাৰ দৰে ছোৱালীক তুমি
ভাল নোপোৱা, কাৰণ আমি মনোৰমাইভৰ দৰে চকুৰ ভাষাৰে কবিতা
বচিব নোৱাৰোঁ; মনৰ কথাৰে সবগৰ ভবা খহাব নোৱাৰোঁ—;
আৰু মৰম লগাকৈ নাজানো কথাৰে ভুলাব। সেয়ে আমাৰ দৰে
ছোৱালীক তুমি ভাল নোপোৱা। "তাইৰ হৰিণী চাৱনিত চেনেহ
সৰি পৰে"ৰ আমি যোগ্য নহও। নহও খোজে পতি পদুম ফুলাবৰ
উপযুক্ত। পাৰ্কত বহি প্ৰেমিকৰ ওঁঠত ওঁঠ লগাই, 'ভি' কাৰ্টৰ
ব্ৰাউজ পিন্ধি বুকুৰ সীমান্তলৈ দেখুৱাই গা-ঘেলাই পিচদিয়া বাস্তাবে
ফুৰিব নাজানো। নোৱাৰোঁ বাবেই হয়তো তুমি আমাক 'আধুনিক'
ছোৱালী বুলি নভাবা। পাইজমু পিন্ধি, ছপাটো লোৱা কৰিলে
তুমি আমাক নিশ্চয় ভাল পালাহেঁতেন। বাহ্যিক এইবোৰ 'বস্ত্ৰ'
নহলেও—মোৰ এটা গুণ আছে সেয়া হৈছে—তোমাক ভাল পাব

পৰা শক্তি। তোমাক সাৱটি ধৰি অযুত কথা ক'ব পৰা শক্তি।
তুমিতো বুজিবা কি বিবহ যন্ত্ৰণাত মই এই গুৱাহাটীত কাল
কটাইছোঁ। মোৰ অন্তৰত উঠা জোৱাৰ ভাটাৰ কথা তুমি গমকে
নোপোৱা বা পাব নোৱাৰা। তুমি গম পোৱা হলে নিশ্চয়
কেতিয়াবাই মোৰ মনসাংগৰ জোৱাৰ ভাটাৰ অবসান হ'ল-
হেঁতেন। মই চিঠি দিলেহে ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত উত্তৰ দিয়া।
কলিকতাৰ নিচিনা বৃহৎ মহানগৰীত থাকি 'আধুনিক' চকু-চাং
মাৰি ধৰা অপূৰ্ব দৃশ্য দেখি আমাৰ নিচিনা সাধাৰণ ছোৱালীৰ কাৰণে
পাহৰা স্বাভাৱিক। গুৱাহাটীৰ নিচিনা সৰু 'টাউন' (চহৰ হ'বৰ
অনুপযুক্ত) এখনত তুমি কিটো পাবা। নাই এখন লেখত ল'ব
লগীয়া পাৰ্ক; নাই ট্ৰাম, নাই আহল বহল পৰিষ্কাৰ বাস্তা। কেৱল
পাবা নেভেৰা বাস্তা আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰই খহাই নিব ধৰা গুৱাহাটীৰ দৃশ্য।

এইবোৰ লিখাৰ কাৰণে হয়তো তোমাৰ খুবেই খং উঠিছে।
কাৰণ, তোমাৰ ওপৰত মোৰ খং জাবিছোঁ। তুমি মোক পাহৰি
গলেও মই তোমাক পাহৰিব নোৱাৰোঁ। তুমি যেন মোক
অন্তৰৰ ভাষাৰে কৈছা :

“তবু মনে বেখোঁ, যদি দূৰে যাই চলি” (ববীন্দ্ৰনাথ)

সেয়ে তোমাৰ স্মৃতিকে সাৱটি গুৱাহাটীৰ একোণত থাকি সুদূৰ
কলিকতা চহৰৰ এজনৰ কথা ভাবিছোঁ। আৰু সেই জনে হৈছা
'তুমি'। তোমাৰ কথাই ভাবিছোঁ জানা—, অকলে—নিববে—।

মৰমৰ গালিবোৰ খাই খাই তুমি হয়তো হাঁহিবা। পাগলী
জনীয়ে যে কি কথাবোৰ লিখে বুলি হয়তো মনতে ভাবিবা।

খুব সোনকালে উত্তৰ দিবা কিন্তু।

তোমাৰ মৰমৰ

—নিক—

জয়জয়তে মোৰ আন্তৰিক শুভেচ্ছাবোৰ লবা। তোমাক চিঠিখন পালেই মোৰ কি ভাব হৈছিল জানা, তোমাক যেন কেঁচাই কেঁচাই খাই পেলাম। ওচৰত পোৱাহেঁতেন তোমাক যে কিয়ে নকৰিলোঁহেঁতেন। যিয়ে নহওক, আগৰ চিঠিখনৰ ঔষধে গুণ দিছে। কাউৰীজনীয়ে কা, কা কৰোঁতেই ভাবিছোঁ আজি হয়তো কোনোবা আলহী আহিব, নতুবা তোমাৰ চিঠি আহিব। পিচে, ছয়োটাই হল। তোমাৰ চিঠিও পালোঁ আৰু আলহীৰো মুখ দেখিলোঁ।

তোমাৰ চিঠিখন পালে মোৰ শোৱনি-কোঠালৈ একে দৌৰে গৈ বিছনাখনত শুই পৰিলোঁ। গাকটো বুকুৰ মাজত হেঁচা মাৰি ধৰি তিনিবাৰ তোমাৰ চিঠিখন পঢ়িলোঁ। তোমাৰ ওপৰত খুব খং উঠি যায় জানা, তুমি চিঠিবোৰ লিখোঁতে ইমান কুপণালি কৰা। ইমান চুটি চুটি চিঠি লিখি কি ভাল পোৱা বাক? দুই মিনিটতে পঢ়ি শেষ কৰি দিব পাৰি। আৰম্ভ কৰিলেই শেষ হৈ যায়। ইমান চুটি চিঠি বাক তুমি কিয় লিখা? অলপ বহলাই লিখিলে কিনো জগৰ লাগে বাক? তোমাৰ পৰা মই সদায় দীঘল, প্ৰাণচঞ্চল কৰা চিঠিহে বিচাৰোঁ। ইয়াৰ পিচৰ পৰা দীঘলীয়া চিঠি পাম বুলি আশা কৰিলোঁ।

এতিয়া তোমাক মই আমাৰ ঘৰুৱা কথাৰ বিষয়ে অলপ আভাস দিওঁ। মোৰ নিজৰ কথাবোৰকে লিখাৰ বাবে তুমি ভাবিব পাৰা মই বৰ স্বার্থপৰ হৈ পৰিছোঁ বুলি। পিচে, ঘৰুৱা কথা যি লিখিম সিও মোকেই কেন্দ্ৰ কৰি ... বুজিছাতো ...

কালি এজন পকা থেকেৰাৰ বৰণৰ বয়সিয়াল মানুহ আহিছিল। মানুহজন কিয় আহিছিল জামা, মোক চাবলৈ (তোমাৰ চাগে মন কেনেবা কেনেবা কৰিছে নহয় জানো) মানুহজনে যে পায়

নোচোৱাৰ চলেবে মোক ভৰিব পৰা মূৰলৈ চালে, কথা-বতৰা সুধিলে, কিছু সময় থাকি শেষত গুচি গল। মই গম পাইছোঁ যে মানুহজনে তেখেতৰ পুতেকলৈ মোক ধৰিব আহিছে। লৰাটো হেনো এখন কলেজৰ অধ্যাপক।

এই বিষয়ে তোমাক মই পিচত বহলাই জনাম। এতিয়ালৈকে মই এই বিষয়ে একো নাজানো। মা-দেউতাই সকলোবোৰ ঠিক কৰিছে। তেওঁলোকে একো নকলে আমি বাক কেনেকৈ জানিম। কিন্তু মা-দেউতাইতো নেজানে যে মই তোমাক মোৰ অন্তৰৰ ধাপনাত বহুৱাই ৰাখিছোঁ। মই কেনেকৈ প্ৰকাশ কৰোঁ—যে মই তোমাক ভাল পাওঁ বুলি। এজন অচিনাকি পুৰুষৰ লগত মই বিয়াত মোমাৰ নোৱাৰোঁ বুলুদা—। ইয়াকে প্ৰকাশৰ বাট বিচাৰি নেপাই মই ভাঙি পৰিছোঁ। মা-দেউতাৰ মাজত ৰাতি যি কথা-বতৰা চলিছে মই তাকে ভাবি প্ৰমাদ গনিছোঁ।

মা—: নিৰুপক কথাটো সুধিচোৱা দৰকাৰ—।

: বাদ দিয়া, তোমাৰ বাজে কথাবোৰ। চকক সুধি চাউল বহাম নেকি? মাক-বাপেকে ছোৱালীৰ কোনো দিনে অহিত নালাগে—লৰা-ছোৱালীৰ ভাল হোৱাটোতে মাক-বাপেকৰ আনন্দ। সন্তানৰ উন্নতি বা আনন্দ দেখিলে তাতকৈ আনন্দৰ কথা আমাৰ একো হব নোৱাৰে। সিহঁতক মানুহ কৰা, সিহঁতক সুখত ৰাখিব পৰাই হল আমাৰ আটাইতকৈ ভাল চিন্তা। গতিকে, নিৰুপক বেয়া ঠাইত দি তাইৰ জীৱন ধ্বংস কৰাৰ কথা কোনো মাক-বাপেকে নেভাবে। দুখীয়া হলেও মাক-বাপেকৰ ইচ্ছা জীয়েকক ভাল ঠাইত, ভাল লৰা এজনৰ লগত বিয়া দিয়া……” দেউতাৰ মাতত দৃঢ়তাৰ চিন……।

: তাইৰ আমি ভাল হোৱাটো ৰাখা কৰোঁ সঁচা কিন্তু তাইৰো নিজা মত বা পচন্দ থাকিব পাৰে—। আজি-কালিৰ ছোৱালীৰ

কথা কব নোৱাৰি। ভিতৰে ভিতৰে কোনোবা এজনক কিজানি
তাই পচন্দ কৰিয়ে থৈছে.....।

: তোমালোকৰ এই সকলো কথাবোৰ মোৰ একেবাৰে পচন্দ
নহয়। নাপালে বা পালেইবা কোনোবা এজনক ভাল তাত কি
হল। কোনো এজন লোক ভাল পালে বুলিয়ে যে বিয়া কৰাব
লাগে বা আমি দিব লাগিব তাৰ কি অৰ্থ আছে। যৌৱন কালত
ভাল পোৱা এটা স্বভাব। ধুনীয়া দেখিলেই এই সময়ত সকলোৰে
ভাল লাগে। এয়া আজিৰ কথা নহয়। ই চিৰন্তন। আমি
যেতিয়া কলেজত পঢ়িছিলোঁ। তেতিয়া আমিও 'লাভত' পৰিছিলোঁ।
কটন কলেজত যেতিয়া মই পঢ়োঁ তেতিয়া এজনী ছোৱালীৰ লগত
ময়ো 'লাভত' পৰিছিলোঁ। আই. এই-চি পাছ কৰিলোঁ—কলিকতাৰ
মেডিকেল কলেজলৈ পঢ়িবলৈ গলোঁ। লগে লগে কটন কলেজত হোৱা
'লাভ' কথাও পাহৰি গলোঁ। মেডিকেল কলেজত আকৌ এজনী
ছোৱালীৰ লাভত পৰিলোঁ। কিন্তু ক'তা বিয়া জানো কৰালোঁ।
সেইটো... সময়ৰ দোষ। গতিকে, কলেজীয়া জীৱনত প্রকৃত প্ৰেম
খুবেই কম ঘটে। তুমি কলেজত পঢ়ি পোৱা নাই, পঢ়িলে তোমাৰো
মোৰ দৰেই হ'লহেঁতেন। তথাপি যৌৱন কালত তোমাৰ বা মনত
কি ভাব উদয় হৈছিল কোনে জানে।' দেউতাই হাঁহি দিছিল।

: হৈছে হৈছে সেইবোৰৰ বিষয়ে আৰু লেখচাৰ মাৰিব নালাগে।
আপোনাৰ সেই যুগ আৰু আজিৰ যুগ একে নহয়—।

: নিক, প্রকৃততে যদি তোমাৰ আৰু মোৰ ছোৱালী হয় তাই
কোনো দিনে আমাৰ অবাধ্য হ'ব নোৱাৰে।

দেউতাৰ কথাবোৰ মোৰ অন্তৰত বিষ কাঁড় যেন লাগিছে।
মই কেনেকৈ দেউতাৰ আগত কওঁ যে মই এজনক ভাল পাওঁ।
মোৰ ভাবনাৰ মাজতে মাই কৈছে :

: তোমাৰ যি ইচ্ছা তাকে কৰা। আমাৰ কব লগীয়া বা

আপত্তি কৰিব লগীয়া একো নাই। কিন্তু তাইবো পচন্দ বোলা বস্তু
এটা আছে।

মা'ৰ কথাত মোৰ এনে ভাল লাগিছিল যে মই যেন মা'ৰ
ওচৰলৈ গৈ মা'ক সাৱটি ধৰি কম 'মা', তুমি ইমান সুন্দৰ, ইমান
মৰমীয়া। মাই কৈ গৈছিল আৰু মই বিছনাৰ পৰা শুনি গৈছিলোঁ—

: যদি হে তাইৰ মনে ভাল পোৱা কোনো নাই তেতিয়া একো
নহয় আৰু যদিহে আছে তেতিয়া তাইৰ অন্তৰত দুখ দিয়া নহবনে ?
তাইক সুধি চোৱাটো ভাল হ'ব যেন পাওঁ।

: নিকৰ পচন্দ অপচন্দলৈ কোনো কথাই হ'বই নোৱাৰে।
আমি ভাল দেখিছোঁ সেয়ে যথেষ্ট। মই লবাজনক দেখিছোঁ
কাৰ্তিক যেন লৰা। নিকই লবাজনক অপচন্দ কৰাৰ কথা উঠিবই
নোৱাৰে। লবাজনৰ কথা জানিলে তাই চকুমুদিয়ে সন্মতি জনাব।
আজি কালি লৰা পোৱা কিমান কঠিন তত্পৰি তাৰ দৰে লৰা,
ৰূপ যেনে গুণো তেনে। তাৰ নিচিনা লবাজনক পোৱাটো সৌভাগ্যৰ
কথা। তোমাৰ ছোৱালীয়ে পচন্দ কৰে নকৰে দুবৰ কথা লৰাই
আৰু লৰাৰ ঘৰখনে পচন্দ কৰেনে নকৰে সেয়েহে আচল কথা।
.....দেউতাই প্ৰায় দৃঢ়স্বৰে মুখস্থ মতাৰ দৰে কথাবোৰ কৈ
গৈছিল।

দেউতাৰ প্ৰত্যেকটো কথাই মোৰ অন্তৰত বিষ কাঁড়ৰ দৰে লাগি
থৰিছে। মোৰ অন্তৰখন যেন দেউতাৰ কথাবোৰে খুলি খুলি
খাইছে। (প্রকৃততে যদি তাই মোৰ.....অবাধ্য হ'ব নোৱাৰে।)
দেউতাৰ আগত মই কেনেকৈ অবাধ্য কথা কওঁ—। দেউতাইতো
বুজি নাপাব.....।

মোৰ আৰু মা-দেউতাৰ কথাবোৰ তোমালৈ জনালোঁ। তুমি
কৰা—মই কি কৰিব লাগে। এফালে মা-দেউতা আৰু আনফালে
তুমি। দুই নান্নত দুই ভবি.....।

মোৰ মনৰ স্থিৰতা হেৰুৱাই পেলাইছে।—। মই কি কৰিম—।
তোমাৰ অবিহনে মোৰ জীৱন যে নিষ্ফল।.....

তোমাৰ উত্তৰৰ আশাত—

আজিলৈ সামৰেঁ।।

তোমাৰ মৰমৰ

নিক।

গুৱাহাটী

১২.৩.৬১

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

কালি ডাকত চিঠি এখন দিছেঁ।। আজি আকৌ এইখন
দিওঁ। অৰ্থাৎ দিব লগীয়া হলেঁ।। মোৰ চিঠিবোৰ ঘন ঘন কৈ পাই
হয়তো তুমি বিবক্তি পাইছা (নহলে তুমি উত্তৰ সোনকালে দিলা-
হেঁতেন)।। কি কৰিম কোৱা? মনটোৱে যে সমূলি নামানে।
মোৰ জীৱনটো কি হ'ব ভাবিয়ে পোৱা নাই। কোনেও মোৰ মনৰ
কথা বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে (মনৰ কথা বুজা সহজ নহয় বুলি জানো,
তথাপি.....) মোৰ মনটো কিবা পলায়নবাদী হৈ পৰিছে।

এটা কথাৰ কাৰণে এইচিঠিখন আকৌ লিখিলেঁ।। চিঠিখনপঢ়ি
হয়তো তুমি ভাবিবা—মই চঞ্চলা হৈ পৰিছেঁ।। ধৈৰ্য্য সম্পূৰ্ণৰূপে
হেৰুৱাই পেলাইছেঁ।। তুমি যিয়ে নেভাবা বা নোকোৱা লাগে—মই
কালি ৰাতি দেখা সপোনৰ কথা তোমাক জনাবই লাগিব। নিলিখি
যে থাকিব নোৱাৰেঁ। (এজনক জনাব পাবিলেহে মনটো পাতল
পাতল লাগে : কিন্তু তোমাৰ বাহিৰে জনাম কাক? কোন আছে মোৰ
অন্তৰৰ....)

নিৰব, নিস্তব্ধ ৰাতি। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰ। ওপৰত জোনৰ আভা।
এক কপালী ৰঙে গোটেই ধৰাখন আগুৰি ধৰিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ
পানীৰ এক অপূৰ্ণ জিলিঙনি। ঢোৱা ঢোৱা খেলি থকা কপালী
পানীবোৰ ইমান ভাল লাগি গৈছিল। গাত অলপ অলপ বতাহ
লাগিছিল। মনটো জুৰ পৰি গৈছিল।

দূৰত উমানন্দ। যুগ যুগ ধৰি অলেখ স্মৃতি স্মৃতি ৰৈ আছে
উমানন্দ। মঠ-মন্দিৰবোৰে মনত পেলাই দিছে এক বলবান,
কাককাৰ্য্যত নিপুণ, ধাৰ্মিক জাতিৰ কথা।

মন পখিলা ধীৰে ধীৰে উৰা মাৰে—উমানন্দৰ দৃশ্য ৰাজলৈ।
মনোৰম দৃশ্য। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত জিলিকি উঠিছে উৰ্বশী। দূৰত
ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত টিমিক টামাক কৈ জ্বলি থকা চাকিৰ পোহৰ দেখা
গৈছে। কোনোবা নাৱৰীয়াই হয়তো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত জিৰণি লৈছে।
চাৰিওফালে মন মুগ্ধকাৰী দৃশ্য—।

এই প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যৰাজিৰ মাজত তুমি যেন মুগ্ধ। মই তোমাৰ
ওচৰ চাপি গৈছেঁ—আৰু ওচৰলৈ গৈছেঁ।। তোমাৰ কোনো
খবৰেই নাই....

: বুলুদা....

তোমাৰ কোনো উত্তৰ নাই। মৰম লগাকৈ আকৌ এবাৰ
মাতিলেঁ।...

: বুলুদা....

: হেঁ—বুলি তুমি মোলৈ চাইছা। এই চাৰনিত যেন ঘোঁৰন
পিচলি পৰা আভাস নাই। নাই প্ৰেম উতলাই তোলা ভাব।
কোনো দাৰ্শনিকৰ দৃষ্টিৰে মোলৈ চাই আছা....

: তোমাৰ এনেকুৱা দাৰ্শনিকতা মোৰ ভাল নালাগে বুলুদা—!

: কিয়—?

তোমাৰ হাতখন মোৰ হাতৰ মুঠিত লৈ কৈছেঁ—

: তোমাৰ এই দাৰ্শনিকতা মই নিবিচাৰোঁ, তোমাৰ চঞ্চলতাহে মই বিচাৰোঁ— কিন্তু লক্ষ্য যিমানে কৰিছোঁ। সিমানে তোমাক দাৰ্শনিক দাৰ্শনিক যেন লাগিছে। কথা এটা স্মৃধিলে তুমি বহু সময়ৰ মূৰত এটা উত্তৰ দিয়া—। মই বিচাৰোঁ। তুমি অযুত কথা কৈ ধোৱা আৰু মই শুনি যাওঁ—। আৰু মই কৈ যাওঁ—তুমি শুনি ধোৱা...। কিন্তু তুমি আনমনা হৈ থাকিব বিচাৰা—। তুমি যদি সঁচাই মোৰ লগত কথা কবলৈ বা ওচৰলৈ আহিবলৈ বেয়া পোৱা তেনেহলে কোৱা মই আৰু তোমাক কোনো দিনে আমনি নিদিওঁ—।

: মোৰ কি হৈছে জানো—নিক, একোতে ভাল নলগা হৈ আহিছে চোন। মনে যেন কিবা বিচাৰে। কি বিচাৰে মই নিজেই বুজিব পৰা নাই—।

: তাৰ মানে তুমি কবলৈ বিচাৰিছা মোক তোমাৰ ভাল নালাগে। মোৰ এই আচাৰ-ব্যৱহাৰ, মোৰ এই কথা-বতৰা...

: মই কবলৈ বিচৰা নাই যে তোমাৰ কথা-বতৰাবোৰ ভাল নালাগে। কথা হৈছে মোৰ মনটোৱে কিবা বিচাৰি ফুৰে। কি বিচাৰে.....।

: এই তোমাৰ অলৌকিক কথাবোৰ বাদ দিয়া। তোমাৰ এনে ভাবনা মোৰ সমূলি ভাল নালাগে। তোমাৰ কথাৰ ওপৰতে মই কৈছিলোঁ—। তুমি মিচিকিয়াই হাঁহি দিছিল।

তাৰ পাচত আমি দুয়ো যেন এখন নাৱত উঠি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰে ভটিয়াই গৈ আছোঁ.....। আমাৰ নাওখন কাণ্ডাবীবিহীন নাৱৰ দৰে গৈ আছে...। হঠাতে চাকনৈয়াত পৰিল আমাৰ নাও—। তুমি যেন চাকনৈয়াত পৰি ককবকাই থাকিলা— মই খুব জোৰে চাকনৈয়াত জাপ মাৰি দিলোঁ—। লগে লগে সাৰ পাই দেখোঁ যে মই বিছনাব পৰা মাটিত পৰি আছোঁ। কিমে সপোনবোৰ দেখিছোঁ।

আৰু! মনটো ভাল লগা নাই। দেৱে তোমালৈ শাস্তি আকৌ এইখন দিলোঁ। তোমাক বোধ কৰোঁ। ভগবানে কুণলে ৰাখিছে।

সোনকালে উত্তৰ দিবা কাৰণ, মোৰ খুব চিন্তা হৈ আছে। কি যে বেয়া বেয়া ভাববোৰ মনলৈ আহে।

তোমাৰ মৰমী

—নিক—

॥ পাঁচ ॥

মৰমৰ বুলি,

তোলৈ ডাকত এখন চিঠি যোৱা কালি প'ষ্ট কৰিছোঁ। জয়ন্তৰ বিয়াৰ কথা আগৰখন চিঠিত লিখিবলৈ পাহৰি গলোঁ। আজি স্নেহে এইখন আকৌ লিখিব লগা হল। তাৰ বিয়াখন বহাগ মাহতে পাতিবলৈ স্থিৰ কৰিছোঁ। যিহেতু সি নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পৰা হৈছে গতিকে বিয়াখন পাতি দিলে একো বেয়া নহয়। বয়সো বাঢ়ি যায়। এজনী ভাল ছোৱালীৰ খবৰ পাই মই গৈ চাই আহিলোঁ। বৰ মৰম লগা ছোৱালী। অঞ্জলিক চালেই চাব নালাগে! কিন্তু অঞ্জলিতকৈ অলপ ক্ষীণ। দেখাতে গম পায় বৰ লক্ষ্মী ছোৱালী হ'ব। এবাৰ পাৰিলে মায়েবাকো দেখুৱাব লাগিব। মায়েৰাৰ পচন্দইহে আচল কথা। মোৰ হলে ছোৱালী পচন্দ হৈছে। জয়ন্তকো মাতি পঠাইছোঁ। তাৰ পচন্দ হোৱা নিতান্ত প্ৰয়োজন। তয়ো যদি পাৰ এবাৰ আহি চাই যাবিহি।

মোৰ পচন্দ অপচন্দলৈনো কি? তহঁতৰ পচন্দহে আচল কথা। তহঁত সুখে-শান্তিৰে চিৰজীৱন কটাই দিব পৰাতে আমাৰ আনন্দ। আমি আজি আছেঁ। কাইলৈ নাই।

তই কেতিয়া আহিব পাৰ জনাবি। মোৰ ইচ্ছা বিয়াখন বহাগতে হৈ যাওক। বহাগত হলে অসুবিধা কোনো ফালৰ পৰাই নহ'ব যেন পাওঁ। তোৰো পৰীক্ষা নাই। ককায়েবাবো অসুবিধা নহয়। আৰু আনফালে ছোৱালীহঁতৰ ঘৰৰ ফালেও কোনো অসুবিধা নহয়। ছোৱালীৰ পিতাকৰ মত আমাৰ মতে। আমাৰ যেতিয়া সুবিধা হয় তেতিয়াই পাতিব বুলি কথা দিছে। পিচে, ককায়েৰাৰ হে অলপ

অমত। সি কয় তোৰ পৰীক্ষা যদি শেষ হওক। তোক পৰীক্ষাৰ আগতে দিগদাৰ দিয়া উচিত নহয় ইত্যাদি ইত্যাদি। মোৰ হলে মনে নেমানে। মায়েবাবো একেই মত। মায়েৰাৰ গা ভাল নহয় গতিকে তাৰ বিয়াখন সোনকালে পাতিলে ভাল হয়।

তোৰ যদি ছোৱালী চাবলৈ সময় নহয় বা অসুবিধা হয় তেতিয়া আহিব নালাগে। আমিহে ঠিকঠাক কৰি পেলাম। পিচে বিয়া কেতিয়াকৈ হগে তোৰ সুবিধা হয় জনাবি। যদি তোৰ নিতান্তই অসুবিধা হয় এই বাৰলৈ বিয়া থাকক—।

অ, পিচে ছোৱালীৰ কথা লিখিবলৈকে পাহৰিছোঁ। ছোৱালী জনীৰ নাম হেনো নিকপমা। গুৱাহাটীৰ চান্দমাৰীত ঘৰ। দেউতাকৰ নাম হ'ল ডাক্তৰ বমা বৰুৱা, নিকপমা তেখেতৰ ডাঙৰ ছোৱালী—। মানুহজন একেবাৰে হলহলীয়া। ইমান ডাঙৰ ডাক্তৰ যদিও অহংকাৰ বোলা বস্তু একেবাৰে নাই। দেউতাকক দেখিয়ে ক'ব পাৰি ছোৱালী ভাল হ'ব। যিমান ধনী বা যিমান দুখীয়া নহওক যদি ঘৰখন ভাল নহয় ছোৱালীও ভাল হ'ব নোৱাৰে। ঘৰেহে গঢ় দিয়ে। কথাতে কয় নহয় মাক ভালেহে জীয়েক ভাল।

আমাৰ ঘৰখনৰ লগত সম্পূৰ্ণৰূপে মিলিব বুলি মোৰ খুব বিশ্বাস। এতিয়া তহঁতৰ মত হলেই হয়।

আজিলৈ আৰু নিলিখোঁ। তই আহিব পাৰ নে নাই আৰু কেতিয়াকৈ বিয়া পাতিলে তোৰ সুবিধা হ'ব তাকে জানিবলৈকেহে তোলৈ লিখিলোঁ—। ককায়েবালৈও আজি আকৌ চিঠি দিলোঁ।

সোনকালে উত্তৰ দিবি—।

আশীৰ্বাদক

তোৰ দেউতা

বতনপুৰ—১৩/৩/৬১

॥ ছয় ॥

‘নাহি দিন নাহি ৰাত্ৰি, নাহি দণ্ড পল,
প্ৰলয়েৰ জলবাশি স্তব্ধ অচঞ্চল।
যেন তাৰি মাঝখানে পূৰ্ণ বিকশিয়া
একমাত্ৰ সম তুমি বয়েছ ভাসিয়া।’

(—ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ)

গুৱাহাটী

২৫।৩।৬১

মোৰ অতি মৰমৰ বুলুদা,

মই ধৰিবই পৰা নাই মোৰ জীৱনটো ট্ৰেজেডী নে কমেডি—।
নে মোৰ জীৱনটো বিফলেই যাব? মোৰ মনটো বৰ চঞ্চল হৈ
পৰিছে। মই কি কৰিম ভাবিয়ে পোৱা মই। মনৰ স্থিৰতা
একেবাৰে হেৰাই পেলাইছোঁ। তুমি হয়তো এই চিঠিখন পঢ়ি
ভাবিব। মই পাগলী হৈ গৈছোঁ—। ভাবা, যিয়ে নাভাবা লাগে মই
সদায় ময়েই—। মনটো কিবা বিদ্রোহী হৈ উঠিছে। সকলো যেন
চাৰখাৰ কৰি দিম। জনমদাত্ৰী মা-দেউতাৰ ওপৰতে ভীষণ
খং উঠে—যিয়ে নিজৰ লৰা-ছোৱালীৰ মনৰ ভাব অকণেকে বুজিব
নোখোজে—। তেওঁলোকে ভালটো কৰিবলৈ গৈ—তিল তিলকৈ
এটা জীৱন ধ্বংস কৰিবলৈহে ওলাইছে। দেগাৰ এখনেৰে হত্যা
কৰাও হত্যা আৰু তিল তিলকৈ জীয়াতু ভোগাই মাৰাও হত্যা। মই

কি বুলি মা-দেউতাক কম যে তোমাক মই ভাল পাওঁ। মই কি
সাহসেৰে কম যে—?

তুমি হয়তো হাঁহিছা—মোৰ মনৰ অস্থিৰতাৰ বাবে। তুমিতো
নাঞ্জন। কি এক মানসিক ৰোগত মই কষ্ট ভুগিব লাগিছোঁ।
তোমালোকেতো ছোৱালী মানুহৰ অন্তৰৰ বেদনাৰ কথা বুজি
নোপোৱা বা বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰা। ছোৱালীৰ কথা বুজাহেঁতেন
বা অনুভব কৰাহেঁতেন তুমি মোক কেতিয়াও ‘পাগলী’ বুলি নকলা-
হেঁতেন। হয়, সঁচাই মই পাগলী হৈ গৈছোঁ। মা-দেউতাইতো
মোৰ কথা এবাৰ চিন্তা কৰি চোৱা উচিত আছিল—।

কালি লৰাজন আহিছিল। মোক চালে, দুই এটা কথা শুনিলে
আৰু কিছু সময় থাকি গুচি গল। লৰা জন গাইলাখ তোমাৰ দৰে।
গাখীৰত সিন্দূৰ মিহলাই দিলে যেনে বৰণ ধৰে ঠিক তেনে
বৰণৰ। নাকটো দীঘল। চকুৰ চেলাউৰি মহানিমৰ পাতৰ দৰে
আৰু কিচ্ কিচ্ কৰে ক’লা। চুলিবোৰ চুটি চুটিকৈ কটা। অবিকল
তোমাৰ দৰে—। চকুৰ ভাষাৰে কথা কোৱা চকু—। তেওঁক দেখি
মই স্তব্ধ হৈ গৈছিলোঁ। মই যেন তোমাকেহে দেখিছোঁ। এনে লাগি
গৈছিল। লগে লগে মোৰ মন পখিলাই তোমাৰ ওচৰলৈ উৰা
মাৰিছিল। একুজেক্ট তোমাৰ নিচিনা জানা—। কেনেকৈ এনে হব
পাৰে বাক? দেউতাৰ ভাষাত সম্পূৰ্ণৰূপেই ‘কাৰ্তিক’। তেওঁৰ নাম
পিচে কি জানা—জয়ন্ত কাকতি। ঘৰ বতনপুৰ নামৰ ভিতৰুৱা
গাঁৱত। কানৈ কলেজৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক। লৰাজনক
দেখি মাৰ আনন্দৰ সীমা নাই। মাৰ প্ৰতিমুহূৰ্তৰ হাঁহিয়ে মোৰ অন্তৰ
জ্বলাই তোলে। দেউতাৰতো কথাই নাই। লৰাজনৰ হাতত
যেন দেউতাই মোক পাৰিলে লগে লগেই গতাই দিব। আমাৰ
ওচৰ-চুবুৰীয়াবিলাকৰ কথা আৰু এখোপ চৰা।

জয়মতীৰ মাকে আমাৰ মা’ৰ আগত কয়—

: তই সঁচাই ভাল লৰা এজন পালি নিকৰ বাবে। লবাজন দেখাত বৰ মৰমলগা। দেখিলেই কব পাৰি সবল স্বভাৱৰ লৰা। হওক ঈশ্বৰে তাইৰ ভাল কৰক।

কথাবোৰ শুনি শুনি মোৰ খং উঠি গৈছিল। কৈ দিবৰ মন গৈছিল—। ইমানে যদি ভাল লাগিছে তোৰ জয়মতী জীয়েবাব কাৰণে নিনিয় কিয়? পিচ মুহূৰ্ততে ভাবিলোঁ—কৈনো কি লাভ। এখন কাজিয়াৰ সৃষ্টিহে কৰা হব। যিহে তিকতা সেইজনী, দেখিলেই ভয় লাগে। কঁকালত এখন হাত দি আনখন হাত জোকাৰি জোকাৰি যিহে তৰ্ক কৰিব—ভাবিলেই ভয় লাগি যায়।

মাই কৈছিল : কব নোৱাৰোঁ। ভগবানে কি কৰে। তেওঁৰ হাততে সকলো। মানুহে কথাত কয়—জন্ম, মৃত্যু, বিবাহ স্বয়ং ভগবানৰ হাতত। কোনেও দিও বুলি বা কৰাও বুলি কৰাৰ নোৱাৰে! তাইৰ ভাগ্যত যদি আছে আমিনো কি কৰিম। তোমালোকে আশীৰ্বাদ কৰা যাতে তাইৰ বিয়াখন ভাল ভাল হৈ যায়। ইয়াতে বা আকৌ কি বিধি-পথালি লাগে।

মা'ৰ চকুত এক গোঁৰবৰ চিন, আৰু মোৰ অন্তৰত চলিছে অব্যক্ত বেদনাৰ হাহাকাৰ। মা-দেউতাইতো বুজি পোৱা নাই তেওঁলোকে যাক ভাল বুলি মূল্য দিছে—সেইজনৰ মোৰ ওচৰত কি মূল্য।

ভগবানৰ ওপৰতো মোৰ বৰ খং উঠি যায়। ভগবান যে আছে এই বিশ্বাসকণো হেৰুৱাই পেলাইছে।। ভগবানৰ ওপৰত বিশ্বাস হেৰোৱা বাবে তুমি হয়তো মোক নাস্তিক বুলি কব পাৰা। কলেও কৰা—তাত মই বেয়া নাপাওঁ। ভগবানে বাক মোক ইমান চিন্তা-ভাবনাৰ মাজত কিয় পেলাব লাগে? কিয় ইমান কষ্ট দিব লাগে। তোমাক মোৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰাই নিয়াৰ বাবে ভগবানেই দায়ী। আজি মই চাৰিওফালে একাৰ দেখিছোঁ—তোমাক

ওচৰত পোৱাহেঁতেন মোৰ মনৰ সঁফুৰা খুলি তোমাক দেখুৱালেঁ—হেঁতেন—কি জ্বালা-যন্ত্ৰণাত মই দগ্ধ হব ধৰিছোঁ।।……

মোৰ কোঠাত বহি এয়া তোমালৈ চিঠি লিখিব ধৰিছোঁ, আৰু সিটো কোঠাত মা-দেউতাই আলোচনা কৰিব ধৰিছে মোৰ বিয়া সম্বন্ধে।

(দেউতা : তোমাক মই আগতেই নকৈছোঁনে যে লবাজন 'কাৰ্তিক' যেন। দেখাই-শুনাই, চাকৰিয়ে, ঘৰৰ অৱস্থাই কোনো-ফালেই আপত্তি কৰিব নোৱাৰি। যদিহে লবাজন পাওঁ জানিবা নিক মা'ৰ ভাগ্য বৰ ভাল। কিমানে বা ভিতৰে ভিতৰে কিমান চেষ্টা কৰি আছে……)

মা : নিকৰ পচন্দ নহবৰ কথাই নাই। ইমান ধুনীয়া লবাজনো যদি তাইৰ পচন্দ নহয় তেনেহলে তাইৰে দুৰ্ভাগ্য—……

: তুমি এতিয়া আৰু কথাটো সদৰি কৰি মুফুৰিবা। কোনে জানে মাজতে বা আকৌ কোন নাৰদ আহি ওলায়। তোমালোক তিবোতা মানুহৰ কথাৰ আৰু সিমান লাগবান্ধ নাই নহয়। এটা কথা শুনিবহে লাগে মাত্ৰ—বতাহৰ দৰে চাৰিও ফালে বিয়পি পৰিব নহয়……)

: হৈছে, হৈছে—আমি তিবোতা মানুহবোৰেহে চাৰিওফালে কথাবোৰ কৈ ফুৰোঁ। আৰু আপোনালোকে মুখত পিঠা ভৰাই ফুৰে। যিমানবোৰ বদনাম আছে কেৱল তিবোতাবোৰৰহে……। পুৰুষৰ একোৱে নাই। জয়মতীহঁতৰ ঘৰত মই কৈছোঁনে—আপুনি কৈ আহিছে। ছোৱালী চাবলৈ মানুহ আহি পোৱাই নাই—কিন্তু জয়-মতীৰ মাকহঁত আহি হাজিৰ—। কোনে খবৰ দিলে……মই নে আপুনি……)

: সেইবোৰ বাদ দিয়া এতিয়া—। ছোৱালী থাকিলে লৰাই চাবই—। ই আজিৰ কথা নহয়।

: তেনেহলে আপুনি কিয় মিছাতে মোৰ বদ্নায কৰে যে মই
খবৰ দি ফুৰোঁ বুলি ?

দেউতাই আৰু একো নামাতিলে। মাত্ৰ এবাৰ হাঁহি
দিছিল—।)

মা-দেউতাৰ আলোচনাই মোৰ মনত শান্তি একেবাৰে নোহোৱা
কৰি দিছে—। কিযে কথাবোৰ আলোচনা কৰি মিছামিছি তৰ্কখন
কৰে।

বিয়াৰ কাৰণে যে কেৱল মা-দেউতা, বা ওচৰ-চুবুৰীয়াইহে
আলোচনা কৰিছে এনে নহয়—। আনকি মণিভদ্ৰ আৰু বমেন্দ্ৰইও
মোৰ বিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাত লাগি গৈছে—। সিহঁতৰ
কথা ভালকৈ ফুটাই নাই—মোৰ বিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে—।
ওঁঠ টিপিলে গাখীৰ ওলোৱা হৈ থকা আৰু সেঙ্গুন পেলাব নজনা
সিহঁত দুটাইও মোক ইতিকিংসূচক কথা কয়—।

(মণি :—: এই ভাইটি, আমাৰ বাইদেউৰ বিয়া হলে আমি
হৰেণহঁতক নামাতো দে। কালি নি মোৰ চিলাখন ফালি পেলাইছে।

বমেন—: আমি লমেচহঁতকো নামাতো। কালি মোক লমেচৰ
মাকে গালি পালিছে নঅয়। সিহঁতৰ পুতেকে মোৰ 'বলটো'
লৈ যাব আৰু দিবলৈ কওতে মাকেই মোক গালি পালিব।
সিহঁতৰ ইমান বাহাছলি—।

মণি—: বিয়াৰ দিনা আমি "শ্ৰীকৃষ্ণ" হিলৈ মাৰিম দে।
এটাৰ দাম এটকা চাৰি অনা। তই বাইদেউৰ পৰা খুজিবি পইচা
আৰু মই মা'ৰ পৰা খুজিম।

বমেন—: মই বৰ্মা নিকিনো—। মই ফুল জালি কিনিম।
তই বৰ্মা মালিবি—মই ফুই জালি ফুলাম—।

মণি—: বিয়াৰ দিনা আমাৰ কম আনন্দ হব নে ?)

এইবোৰ কথা যিমানে লিখিম সিমানে লিখিবৰ মন যায়।
আজিলৈ আৰু নিলিখোঁ—। মৰম লবা।

তোমাৰ মৰমৰ
নিক।

গুৱাহাটী

৫।৪।৬১

মোৰ মৰমৰ বুলুদা,

তোমাৰ চিঠিখন এইমাত্ৰ পালোঁ। এইয়া তোমালৈ উত্তৰ
লিখিছোঁ। মোৰ অনুমান হৈছে তুমি মোৰ চিঠিবোৰ পঢ়ি বৰ
আমনি পোৱা নহলেনো এখন চিঠিৰ উত্তৰ দিওতে ইমান পলম
হয়নে ?

তুমি মোৰ চিঠিবোৰ পঢ়ি বেয়া বা বিৰক্তি পালেও মোৰ মনে
যে নেমানে। যৌৱনৰ প্ৰথম পুৱাত এজন মানুহ মই লগ পাইছোঁ—
আৰু সেইজন মানুহকে মই মোৰ মনৰ বেদীত আসন দিছোঁ—যি
জনক মই কোনোদিনেই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সেইজন কোন জানা ?
সেই জনেই হল 'তুমি—'।

তোমাৰ নিৰবতা দেখি মই সঁচাই আচৰিত হৈছোঁ। এই
চিঠিখন লিখিবলৈ ধৰোঁতে আকৌ তোমাৰ প্ৰতিচ্ছবি মোৰ অন্তৰ
চক্ষুত জিলিকি উঠিছে।

কালি জয়ন্ত কাকতি আৰু কেইজনমান মানুহ আহি মোক
আঙঠি পিন্ধাই গল। মোৰ একেবাৰেই মত নাছিল কিন্তু
মা-দেউতাৰ মই যে অবাধ্য হব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ ওপৰত
তোমাৰ হয়তো খুব খং উঠিছে...। মই কি কৰিলে ভাল
হব, কি কৰিম—একো ঠিক এতিয়াও কৰিব পৰা নাই। তোমাক
আগৰ প্ৰায়বোৰ চিঠিতে এই বিষয়ে কিমান বাৰ স্মাৰিছোঁ যে মই

কি কৰিম? কিন্তু তুমি নিকটৰ। তোমাৰ পৰা এ আমাৰ ইংগিত পোৱাহেঁতেন মই কোনো মতে সন্মতি নিদিলোঁহেঁতেন। তোমালোক পুৰুষবোৰ যেনেকুৱা মুকলি আমি তেনে নহয়—। আমি হলোঁ সজাৰ পখি।

মই আগতে গম পোৱা নাছিলোঁ। যে আজি মোক আঙঠি পিন্ধাবলৈ আহিব...। আগতে জনাহলে নিশ্চয় তোমাক জনালোঁহেঁতেন—।

কালি ৩টা মান বজাত এখন টেক্সি আমাৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত বৈ গল। মা-দেউতাই খব-ধৰ লগাই দিলে। তেওঁলোক হাঁহি হাঁহি ফটবৰ পৰা নামিল। দেউতাই আগবাঢ়ি গৈ সুধিলে—

: তোমালোকৰ বহু পলম হল দেখোন। মই আকোঁ ভাবিছিলোঁ বাটতে কিবা অসুবিধা হল নেকি?

: নাই নাই, আমি কোনো অসুবিধা পোৱা নাই। এনেয়ে পলম হল।

আটাই কেইজন ভিতৰলৈ সোমাই আহি পটিকত বহিলহি। কাঠৰ পুতলাৰ দৰে যন্ত্ৰবত মই মানুহকেইজনৰ সন্মুখলৈ আগবাঢ়ি গলোঁ।

মোৰ ওপৰত মানুহকেইজনৰ দৃষ্টি পৰিল। মোৰ মনত ভাব হৈছিল মই যেন এটা খেলাৰ পুতলা—নতুবা চাৰ্কাচৰ ছোৱালী আৰু মানুহকেইজন দৰ্শক।

শেষত মই মোৰ সোঁহাতখন আগবঢ়াই দিলোঁ। (নিদিলে যে উপায় নাই...) আৰু জয়ন্ত কাকতিয়ে মোৰ হাতত আঙঠি এটা পিন্ধাই দিছিল।

অলপ পিচতে মই তাৰ পৰা ওলাই আহি মোৰ কোঠাত সোমাই বিছনাখনত বাগৰি ছক্‌ছক্‌কাই কান্দিছোঁ। মা'হঁত সোমাই আহি সান্ত্বনা দিছে 'মা নাকান্দিবি। এয়া সংসাৰৰ নিয়ম।

সৰুৰে পৰা তোক লৈ ডাঙৰ দীঘল কৰি এতিয়া তোক উলিয়াই দিব লগীয়া হোৱাত মোৰ কেনে লাগিছে তোক মই কেনেকৈ দেখুৱাম। তই ডাঙৰ হৈ, শিক্ষিত হৈয়ো যদি নুবুজা আমি তোক কেনেকৈ বুজাম।'

মই গম পাইছিলোঁ। মা'ই ছক্‌ছক্‌কাই কান্দিছে। এজন দুজনকৈ বহু মানুহ মোৰ কোঠালীত ভৰি পৰিল। বহুতে বহু বকমৰ সান্ত্বনাৰ বাণী শুনাইছে—।

মা'হঁতেতো বুজি পোৱা নাই মই কিয় কান্দিছোঁ। মা'হঁতে ভাবিছে মই এইখন ঘৰ এৰি অইন এখন ঘৰলৈ গুচি যোৱাৰ কথা মনত পৰা কাৰণে কান্দিছোঁ। মই যেতিয়া আঙঠি পিন্ধিবলৈ হাতখন আগবঢ়াই দিও তেতিয়া মোৰ অন্তৰে কান্দি উঠিছিল—কোনো বকমে মোৰ কান্দোন বন্ধ কৰি আছিলোঁ—। শহত মই থাকিব নোৱাৰিলোঁ। তোমাৰ স্মৃতিয়ে মোক ব্যাকুল কৰি তুলিলে। তুমি কোৱা কথাবোৰ মোৰ মানস পটত এটা এটাকৈ উদ্ভাসিত হৈ উঠিছিল (আমাৰ প্ৰেমৰ যদি এদিন সন্ধিয়া হৈ যায়...। তবু মনে বেখে, যদি দূৰে যাই চলি...) নাই, বুলুদা, মই আৰু একো ভাবিব নোৱাৰোঁ—। মোৰ আজি যেন কলম বৈ যাব খোজে। তোমাৰ কথাবোৰে মোৰ অন্তৰত খুন্দিয়াব ধৰিছে। মই কি কৰিম—। কি কৰিলে ভাল হব। একো ঠিক কৰিব পৰা নাই। এবাৰ ভাব হয়—নে ময়ো মনোৰমাৰ দৰেই কৰি পেলাম। কিন্তু তোমাৰ পৰা আজিও মই এযাব কথা জানিব নোৱাৰিলোঁ যে তুমি মোক ভাল পোৱা। (...নিকপমা, তুমি অনুপমা...)

তোমাৰ—

নিক।

বতনপুৰ

৭।৪।৬১

মৰমৰ বুলু,

তোলৈ মই বহু দিন চিঠি দিব পৰা নাই। এই ফালে কলেজ, এই ফালে ঘৰুৱা লেঠা। তই চাৰ্গৈ মোৰ ওপৰত খুবেই খং কৰিছ। তয়ে যদি মোৰ ওপৰত খং নকৰ তেনেহলে কৰিবি কাৰ ওপৰত। তই যে মোৰ ওপৰত খং কৰিছ মই বুজিব পাৰিছোঁ, কাৰণ তোৰ পৰা আজি প্ৰায় এমাহে কোনো খবৰ বাতৰি নাই। মোৰ চিঠিৰ উত্তৰ দিয়াত পলম হোৱা কাৰণে তই খং কৰিছ। কলেজৰ কামৰ কাৰণেই একেবাৰে সময় নাই। মাজতে এটা পৰীক্ষা হৈ গল। পৰীক্ষাৰ বহিবোৰ চাওতে চাওতে ভাগৰি য়াওঁ। প্ৰথমতে ভাবিছিলোঁ। প্ৰফেছাৰ জীৱনটো বৰ আৰামৰ জীৱন। কোনো দুখ কষ্ট নাই। এটা বা দুটা পিৰিয়ড কৰি গুচি আহিলেই হল। কিন্তু এতিয়া দেখিছোঁ। প্ৰফেছাৰ জীৱনটো সুখৰ নহয়। যদিও হাইস্কুলৰ মাষ্টৰৰ দৰে মুখেৰে ফেন বাহিব হোৱালৈকে পঢ়াই থাকিব নালাগে তথাপি পৰীক্ষাৰ বহি চোৱা আৰু ইটো সিটো কলেজৰ কামত লাগোতেই সময়বোৰ গুচি যায়। কামৰ মাজতে ব্যস্ত থাকোতেই সময়বোৰ কেতিয়া যায় গমকে নাপাওঁ। এইবাব আকোঁ ইংৰাজীৰ অনাৰ্চৰ ক্লাশ খোলা হৈছে, এয়া আকোঁ এটা নতুন বিপদে আগুৰি ধৰিলে। নুখুলিলেও উপায় নাই। সেয়ে এতিয়া আৰু কষ্ট হয়। তই জানই মই

ইমান কষ্ট কৰা আগৰে পৰা অভ্যাস নাই। এতিয়া এইবোৰ কৰিব অগীয়া হোৱাত কষ্ট যথেষ্ট হৈছে। অৱশ্যে কষ্ট হলেও কলেজত এক আমেজ আছে। যি আমেজ কতো বিচাৰি পোৱা নাযায়। সেয়া হল লৰা-ছোৱালীৰ মাজতে স্মৃতিৰে দিনবোৰ কটাই দিয়া। যেতিয়া শ শ লৰা-ছোৱালীয়ে হাই উৰু মি কৰি, কথা-বতৰা পাতি একেলগে ওলাই আহিব তেতিয়া যে মনটো ইমান ভাল লাগে। দিনটোৰ পৰিশ্ৰমৰ কথা মনলৈ নাহে। নতুন নতুন লৰা-ছোৱালীৰ মুখবোৰ দেখিলে সদায়ে একোটা নতুন আমেজ অনুভব কৰোঁ। সেয়ে কলেজৰ মোহে মোক ব্যাকুল কৰি তুলিছে। কলেজত কাম কৰিবৰ আজি প্ৰায় ছয় মাহ হয় কিন্তু এই ছয় মাহ মোৰ ছয় দিন যেন লাগিছে। কলেজৰ লৰা-ছোৱালীৰ লগত মিলি জুলি থাকোঁতে মোৰো মাজে মাজে কলেজৰ ছাত্ৰ যেনে ভাব হয়—।

কলেজৰ কথা আৰু নিলিখোঁ। তই চাৰ্গৈ ভাবিছ মই কলেজত কাম কৰা কাৰণে কলেজৰ উপকাৰিতা বা গুণা-গুণৰ বিষয়ে বাস্তৱনৈতিক নেতাসকলে বৰ বৰ লেকচাৰ মাৰাৰ দৰে ময়ো বৰ বৰ লেকচাৰ মাৰিছোঁ। এই বিলাক কিয় লিখিছোঁ। জান, তই মোৰ ওপৰত খং কৰা কাৰণে? সময় নাপাও কাৰণে চিঠি দিয়াত পলম হয়। এতিয়া তই নিশ্চয় মোৰ ওপৰত খং নকৰ।

ঘৰৰ পৰা তই সঘনাই চিঠি পত্ৰ পাই আছই। সেই কাৰণেও মোৰ চিঠি দিয়াত পলম হল।

মা'ৰ কাৰণে বৰ চিন্তাত পৰিছোঁ। মা'ৰ অসুখ যে আৰু ভাল হব আশা বৰ কম। দিনক দিনে মা' শুকাই শুকাই কিবাজনী হৈ পৰিছে। এফালে অসুখ, আনফালে মই, তই ঘৰত নাই। মই কিমান বাৰ কৈছোঁ। যে আমাৰ কাৰণে কোনো চিন্তা কৰিব নালাগে। আমি যিমানৈ নকণ্ড মাকৰ মনত পুতেকহঁতৰ প্ৰতি চিন্তা থাকিবই। আমি যেন মা'ৰ মনত একেবাৰে সৰু লৰা।

ক'বাত কিবা কষ্ট পাম, ক'বাত কিবা অসুবিধা হব ইত্যাদি
কথাবোৰ চিন্তা কৰি থাকে। অৱশ্যে প্ৰত্যেক মাকৰে পুতেক-
হঁতৰ প্ৰতি তেনেই ভাব।

মা'ৰ কাৰণেই মই মহা বিপদত পৰিছোঁ। দেউতাৰ চিঠিৰ
পৰাই তই সকলো জানিছ। মই কৈছিলোঁ। এইবাৰ মই বিয়া
নাপাতো, তোৰ পৰীক্ষা আদি শেষ হওক। এবাৰ বিয়ালৈ আহ,
এবাৰ যা এইবোৰ কৰি থাকিব লাগিলে তোৰ পঢ়া নহব। কিন্তু
মা'ই নেৰে। মোৰ বিয়াখন এইবাৰ পাতিবই লাগিব। মা'ৰ
আকোৰ গোজালিৰ কাৰণে শেষত মই মান্তি হৈছোঁ। নহলে যে
উপায় নাই। এই সময়ত মই না বুলি কলে মা'ই বাক কম দুখ
পাব নে? মা-দেউতাৰ সুখেই আমাৰ সুখ।

মই দুই তাৰিখে ডিব্ৰুগড়ৰ পৰা আহি ঘৰ পালোঁ। আক
চাৰি তাৰিখে কেইজনমান বন্ধুৰ সৈতে গৈ আঙঠি পিন্ধাই
আহিলোঁ। মোৰ ছোৱালী চোৱাত বিশেষ মত নাছিল। দেউতাৰ
মতে মই নাচালে নহয় হেনো। আজি কালিৰ লবাই ছোৱালী
আক ছোৱালীয়ে লবা চোৱা হেনো দস্তৰ আৰু চোৱাটো উচিতো
হেনো। দেখিছোঁ দেউতা 'আধুনিক' যুগৰে প্ৰতিনিধি। শেষত
দেউতাৰ উপদেশ মতেই কাম কৰি থৈ আহিলোঁ। মোৰ কথা
একো নাই। মা-দেউতাৰ যাতে পচন্দ হৈছে মোৰ কব লগা
বিশেষ একো নাই। অৱশ্যে মোৰো ছোৱালীজনী পচন্দ হৈছে।
মই আগতেই দেখা ছোৱালী। তয়ো কিজানি চিনি পাৰি।
তই কটন কলেজত পঢ়ি থাকোঁতেই বোধকৰোঁ। সেই ছোৱালী
জনীয়েও পঢ়িছিল। দেখাত বৰ অমায়িক ছোৱালী। আমাৰ ঘৰৰ
লগত ভাল দৰে মিলিব পাৰিব বুলি বিশ্বাস।

দেউতাই হেনো তোক ছোৱালী চাবলৈ মাতি পঠাই চিঠি দিছিল।
তই নহা কাৰণে ভালেই হৈছে ছোৱালীনো চাবলগীয়া কিটো আছে।

তই এবাৰ ছোৱালী চাবলৈ আহিলে কমেও, পাঁচ ছয় দিন যাব। তাৰ
পিচত আকোঁ বিয়ালৈ আহ। এই আহ-যাহ কৰি থাকোঁতেই যাব।
মা-দেউতাৰ মতে (অৱশ্যে মোৰ মতেও তই সদায়ে ঘৰতে থাকিব
লাগে।) চকুৰ আগতে যাতে সদায় দেখিবলৈ পায়। কিন্তু ঘৰ গোনা
বা ঘৰতে থাকিলেতো আজি কালি নচলিব। আজি কালিৰ যুগ
হল প্ৰতিযোগিতাৰ যুগ। যুগৰ লগত খাপ খুৱাই চলিব লাগিব।
ন ন কথাৰে, অভিনব উপায়েৰে নিজকে গঢ়িব লাগিব তেহে নিজৰ
লগতে দহৰো উপকাৰ হয়। সদায় প্ৰগতিবাদী হবলৈ চেষ্টা কৰিব
লাগে। আমি গুৱাহাটীতে থাকি থাকি একো শিকিব নোৱাৰিলোঁ।
সেয়ে আমাৰ বিশেষ একোৱে নহল। এজন প্ৰফেছাৰ বা মেজিষ্ট্ৰেট
হোৱাতে জীৱনৰ উদ্দেশ্যৰ অন্ত নহয়। জীৱনত কৰিব লগীয়া
বহুতো কাম আছে। এই বোৰৰ বিষয়ে 'লেকচাৰ' মাৰি এতিয়া
লাভ নাই। তই হয়তো আকোঁ ভাবিবি 'লেকচাৰ' হোৱাৰ কাৰণে
সুবিধা পালেই সকলোতে লেকচাৰ মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰোঁ? তই
ভালদৰে অনাৰ্চ বাখি কেনেকৈ পাছ কৰি আহিব পাব মই তাৰে
চিন্তাত। দেউতা যাতে আছে ~~অসুখ~~ ঘৰুৱা লেঠাত বৰকৈ মূৰ ঘূৰাই
মৰাৰ লাভ নাই।

বিয়াৰ দিন এতিয়াও ঠিক ~~হৈ~~ নাই। দেউতা কহিলে যাব
আক দিনবাৰ ঠিক কৰি আহিব। বোধকৰোঁ এই মাহতে হব।
তই বিয়াৰ দুই তিনদিন মান আগতে পোৱাকৈ আহিলে হব।

আমাৰ কাৰণে তই চিন্তা কৰিব নালাগে, ভগবানে যি কৰে
কৰিব।

বিশেষ আৰু নিলেখোঁ।

মোৰ মৰম লবি।

তোৰ দাদা

জয়ন্ত।

গুৱাহাটী

৯/৪/৬১

মৰমৰ বুলু,

তোলৈ পৰহি এখন চিঠি দিছিলোঁ। বোধকৰোঁ পাইছ। নাই
পোৱা যদিও দুই এদিনতে পাবি নিশ্চয়।

আগৰখন চিঠিতে সকলো খবৰ ৰহলাই লিখিছোঁ। আজি কেৱল
তোক বিয়াৰ খবৰটোহে দিলোঁ। কালি দেউতাই গৈ বিহুৰ দুই
দিন পিচতে অৰ্থাৎ ১৭ তাৰিখে ঠিক কৰি আহিছে। এই
তাৰিখটোৱে হেনো বিয়াৰ কাৰণে ভাল দিন।

হঠাতে ১৭ তাৰিখটো ঠিক কৰি থৈ অহাত বিশেষকৈ মই আচৰিত
হৈছোঁ। আৰু বিশেষভাবে চিন্তিত হৈ পৰিছোঁ—তোৰ কাৰণে।
তোৰ সুবিধা অসুবিধা নোচোৱাকৈ হঠাতে বাক ঠিক কৰিব লাগে
নে? দেউতাক মই তোৰ কথা কওতে কৈছে—‘সি বিহুলৈকেও
অহা হল আৰু লগতে বিয়াখনো খাই গল। এক বুঢ়ী দুই কাম—ধান
বানে চোহে আম। বুজিলিতো এতিয়া। তাৰিখটো বৰ বঢ়িয়াই
হব।’ দেউতাৰ ওপৰত কথা কবৰ আমাৰ সাহস নাই। গতিকে
দেউতাই যি কৰিছে—সেই মতেই হব।

দেউতাই আহিয়ে বিয়াৰ হুলস্থূল লগাই দিছেই, ক’ত গাখীৰ ঠিক
কৰিব লাগে, কোনযোৰ ঢুলীয়া মাতিব লাগে,—ইত্যাদি ইত্যাদি।
মা’বতো কথাই নাই। আজিয়ে যেন বিয়াখন পাতি দিব।

এইফালে আক’ অঞ্জলি। তাইৰ গা সাতখন আঠখন। তাইৰ
মুখৰ পৰা হাঁহিয়ে নুগুচা হৈ পৰিছে।

দেউতাই বোধকৰোঁ। দুই এদিনতে তোলৈ চিঠি দিব। মই কেৱল
তোক আগতীয়াকৈ কথাটো জনালোঁ। তই বিহুৰ আগদিনাখনে
পোৱাকৈ আহিবি। এই সময়ত বোধকৰোঁ। তোৰো বিশেষ একো
অসুবিধা নহব। যদিহে তোৰ কিবা অসুবিধা হয় তৎক্ষণাত
টেলিগ্ৰাম কৰি দিবি। বিয়া ভেতিয়া পিচুৱাই দিব লাগিব।

আমাৰ বৰ্তমান ভাল। মা’ই দুদিন মানব পৰা গা কিছু ভাল
পাইছে। কোনো চিন্তা নকৰিবি। তই কোম দিনাখন আহি পাব
জনাবি। মোৰ, তোৰ কাৰণেহে চিন্তা হৈ আছে।

বিশেষ নাই। মৰম লবি।

আশীৰ্বাদক—জয়ন্ত।

॥ আঠ ॥

কলিকতা

১১/৪/৬১

পূজনীয় দাদা,

আপোনাৰ ৭ তাৰিখৰ চিঠিখন ৯ তাৰিখে গধূলি পালোঁ।
৯ তাৰিখৰ খন এইমাত্ৰ পালোঁ। চিঠি দুয়োখন পাৰে এয়া
আপোনালৈ উত্তৰ দিছোঁ।

মা'ৰ গা আগতকৈ ভাল হোৱা বুলি জনি খুব ভাল লাগিছে।
ভগবানৰ ওচৰত কামনা কৰিছোঁ—সোনকালে ভাল হৈ উঠক। আপুনি
লিখাৰ দৰেই মা'ই অনৰ্থক কথাবোৰ চিন্তা কৰি কৰি অস্থুথ বেচি
কৰিছে। অৱশ্যে চিন্তা হবৰ কথাও। ঘৰত মানুহ বুলিবৰ নাহেই।
ভঞ্জলিজনী যদি নাথাকিলহেঁতেন; তেতিয়া ঘৰৰ অৱস্থা যে কি
হলহেঁতেন! তাইৰ কাৰণে মা' কিছু শাস্তিত থাকিব পাৰিছে...

কলিকতাৰ নিচিনা বৃহৎ চহৰত থাকি, প্ৰেচিডেন্সী কলেজৰ
নিচিনা উচ্চ-বৃহৎ কলেজত পঢ়ি হাজাৰ হাজাৰ হাঁহি-মুখৰ লৰা-
ছোৱালীৰ মাজত থাকিও মই অকলশৰীয়া আৰু অশাস্তিত ভুগী
আছোঁ। মা'ৰ চিন্তাই মোক ব্যাকুল কৰি তুলিছে। তথাপিতো,
থাকিবই লাগিব। পঢ়িবই লাগিব।

আপোনাৰ বিয়াখন দেউতাই সোনকালে পাতি বেয়া কৰা নাই।
ঘৰুৱা পৰিস্থিতিৰ ফালৰ পৰা আপোনাৰ বিয়াখন খুশেই প্ৰয়োজন।
গতিকে আপুনি কোনো অমত নহব। প্ৰথমতে মা'ৰ অৱস্থা
একেবাৰে বেয়া, দ্বিতীয়তে ঘৰখন কিবা নিমাওমাও যেন হৈ

পৰিছে। নবোঁ এজনী আহিলে ঘৰখনৰ পৰিবৰ্তন হ'ব বুলি বিশ্বাস।
নবোঁক পালে হয়তো আপোনাক মা'ই ওচৰত পোৱা যেন পাব।
মনৰ শাস্তি ফিৰি আহিলে কিজানি মা'ই গা ভাল পায়েই। মনৰ
চিন্তাই হল বাৰ্জক্যৰ মূল। এই বিষয়ে আপুনি বেচিকৈ জানে
বা অনুভবো কৰিছে। মইনো কি কম। কিন্তু মোৰ মতেবে হলে
সোনকালে বিয়াখন হৈ যাব লাগে।

বিজনী ছোৱালীৰ কথা লিখিছে—সেইজনী ছোৱালীক মই ভাল
দৰেই চিনি পাওঁ। (আপোনাক মই কেনেদৰে বুজাম যে নিকক
আজি এবছৰে মোৰ অন্তৰত ঠাই দি আহিছোঁ। বিজনী ছোৱালীৰ
কাৰণে মই গোটেই জীৱন কষ্ট ভুগিব লাগিব। বিজনী ছোৱালীক
মই তিল তিলকৈ কষ্ট ভুগাই মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি দিছোঁ। বাব
প্ৰত্যেকখন চিঠিৰ প্ৰত্যেকটো শব্দই বেদনা কঢ়িয়াই আনে মোলৈ,
বাব প্ৰত্যেকটো কথাই মোৰ মন সাগৰত বেদনাৰ জোৱাৰ তোলে।
বিজনীৰ স্মৃতি বোমছন কৰি কৰি মই আপোনভোলা হৈ যাওঁ।
বিজনীৰ দেহাৰ অংগে অংগে মমোলোভা ৰূপ দেখিবলৈ পাওঁ—
বিজনীৰ মনৰ কথাই মোলৈ...)

মই যেতিয়া দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ তেওঁ তেতিয়া প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ
ছাত্ৰী। ববীন্দ্ৰ সংগীতত বিশেষ ৰাপ কথা আৰু কলেজত সংগীত
পৰিবেশন কৰাত আগবঢ়ুৱা ছোৱালী। (বিজনীৰ সংগীতৰ গুৰিতে
আছিলোঁ মই। বহুতে অনুৰোধ কৰা সন্ধ্যাও ববীন্দ্ৰ সংগীত গাবলৈ
যোৱা নাছিল। কৈছিল—

: গাব হেনো নেজানে, লাজ লাগে, মানুহবোৰে হাঁহিৰ,
লৰাবোৰে বেয়া হলে খুব লাজ দিব ইত্যাদি। শেষত মই কৈছিলোঁ
আৰু মোৰ কথা পেলাব নোৱাৰি মঞ্চলৈ আগ বাঢ়ি গৈছিল—এটা
ছটা কৈ তিনিটা গীত গালে আৰু প্ৰত্যেকটো গীতেই শ্ৰোতা
মণ্ডলীক স্তব্ধ কৰি তুলিছিল। সকলোৱে চিঞাৰ চিঞাৰ কৈছিল

আক এটা আক এটা...। পিচফালৰ পৰা ছই এজনে কৈছিল
'এংকোৰ এংকোৰ। আবে, বৰ বঢ়িয়া গাইছে বে।' কোনোবা
জনেই আকোঁ কৈছে 'ভাল হবই বে বুলুদাৰ ডিবেকচনবে...'। তিনিটা
গীত গাই কও কওকৈ কব নোৱাৰা, লাজ লাজকৈ লাজুকী ভাবেৰে,
মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি মঞ্চৰ পৰা নামি আহি কৈছিল—

: বুলুদা, মোৰ যে ইমান লাজ লাগিছিল পায়। মৰি যাওঁ
মৰি যাওঁ লাগি গৈছিল। কোনোমতে শেষ কৰিব পাৰিলেই
বন্ধা। মোৰ কাণতখন গৰম গৰম লাগি গৈছিল, কোনোমতে
যে শেষ কৰিলোঁ—সেয়ে বহুত।

: কোনো কথা নাই। এনেকৈয়েতো অভ্যাস হৈ যাব। আজি
অলপ, কাইলৈ বা আক অলপ শেষত গৈ সকলো ঠিক হৈ যাব।
তেতিয়াতো আক' আমাৰ নিচিনা মানুহক কেৰেপে নকৰিবা।
নহয় জানো?

পিক বঙা ওঁঠ দুটিৰ মাজেৰে তেজবঙা জিভাখন অলপকৈ
বুলাই মোলৈ মৰম আকলুৱা দৃষ্টিৰে চাই কৈছিল—

: হৈছে হৈছে। আক কব নাজাগে। সংগীতৰ কাৰণে আজি
মি বা: বা: পাইছোঁ। সেয়া কাৰ কাৰণে জানা?

মই মুখলৈ চাইছিলোঁ—।

চিনেমাৰ নায়িকাই নায়কক কোৱাৰ দৰে এক বিশেষ ভংগীৰে
তৰ্জনী আঙুলিটোৰে মোলৈ দেখুৱাই কৈছিল—

: সেয়া তোমাৰ কাৰণে—।

: তুমি গান গাবা, জনতাই বা: বা: দিব আক গোঁৰবৰ
অধিকাৰী হম মই। বা: কেনে মজাৰ কথা। বাক ঠিক আছে
মোৰ কাৰণেই তুমি ধন্যবাদ পাইছে। তুলসীৰ লগত কল পটুৱাৰো
মুক্তি হল।'.....)

তেওঁক আমাৰ ঘৰত নবৌখিনাপে পোৱাটো সঁচাই আমাৰ

সোঁতাগাৰ কথা। যিজনী ছোৱালীৰ 'চহৰীয়া' ভেম নাই, নাই
অভিজাত্যৰ গোঁৰব, নাই অহংকাৰ। কলেজত পঢ়া সময়ত বৰ
লাজকুৰীয়া স্বভাৱৰ ছোৱালী আছিল তেওঁ। (কলেজৰ লৰাবোৰে
সেয়ে 'লাজুকী বন' বুলি মাতিছিল। কিবা এটা কথা কলেই
লাজতে পমি গৈছিল। গান এটা গাওকচোন বুলি কলেই কব—

: লাজ লাগে ভাই।

মেখেলা চাদৰ নিপিন্ধি, পাইজামা পিন্ধি ছপাট্টা লোৱা কৰিলে
আপোনাক যে ইমান ধুনীয়া লাগিব বুলি কলে বা পিন্ধা নকৰে
কিয় বুলি কলেই কব—

: কিযে লাজ লগা কথাবোৰ কব আক.....।

সেয়ে নাম পাইছিল 'লাজুকী বন', অৱশ্যে মই কোনোদিনে নৈ
পোৱা নাছিলোঁ।) এতিয়াও বোধকৰোঁ লাজকুৰীয়া স্বভাৱৰ হৈ
আছে। [নহলে একে আধাৰে দেউতাকৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰি
উঠিলেহেঁতেন। নিজৰ ভিতৰতে কিমান গুজৰি গুমৰি আছে
কিন্তু তাক প্ৰকাশ কৰা নাই। হয়তো, মাক-দেউতাকৰ মনত
আঘাত দিয়া হব—নতুবা (এইটোৱে প্ৰধান কাৰণ) লাজ লাগে
দেউতাকৰ আগত কবলৈ যে মই মুকুন্দ কাকতক ভাল পাওঁ।
তেওঁৰ বাহিৰে মই আনৰ লগত বিয়া হোৱাৰ কথা ভাবিবই
নোৱাৰোঁ। আক সেই একে কাৰণৰ কাৰণেই ময়ো আজি কব
পৰা নাই 'মই নিকপমাক ভাল পাওঁ—তেওঁক বিয়া কৰাম।
মনোৰমাই যেনে কৰিছে নিকপমাইও জানো..... কিন্তু.....।]

আপোনাৰ বিয়াৰ দিনবাৰ ঠিক হোৱা শুনি মন আনন্দত নাচি
উঠিছে। (কেনেকৈ বুজাম যে মোৰ অন্তৰে বৈ বৈ কান্দিব
লাগিছে...)। মই যেন এতিয়াই ঘৰলৈ যাম। কিন্তু কালি
কলেজৰ 'বোৰ্ডত' মাৰি দিয়া 'নটিচ' খনলৈ মনত পৰি মনটো
চঞ্চল হৈ উঠিছে। কি কৰোঁ, কি নকৰোঁ। একোৱে ভাবি পোৱা

নাই। অহা ১৭ তাৰিখৰ পৰাই অৰ্থাৎ আপোনাৰ বিয়াৰ দিনৰ পৰাই আমাৰ টেষ্ট পৰীক্ষা হ'ব। যিবিলাকে হেনো এই পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ নহয় তেওঁলোকক 'বছেবেকীয়া পৰীক্ষা' দিবলৈ নিদিয়ৈ। যোৱা বাবো হেনো দিয়া নাই। (মই জানো, মোৰ এই কথাই গোটেই ঘৰ খনত প্ৰাৱন বমাব। আপোনাক আৰু মা-দেউতাক বেচিকৈ আঘাত দিব। মই মিছা নকলে যে উপায় নাই। যিজনী ছোৱালীক ইমান দিনে মনত পুহি ৰাখিছে। যিজনীক লৈ হাজাৰ কল্পনাৰ সপোন দেখিছে। সেইজনী ছোৱালীক কেনেকৈ আপোনাৰ ওচৰত 'কইনা ৰূপত' মই চাই থাকিম। আপুমিতো সুবুজিব কিনো বেদনাত বৰ্ণিত প্ৰতিষ্ঠা কৰা দেৱীক বিসৰ্জে। আমি—বিজয়াৰ বিফল সন্ধ্যাত। কি লাহেহে মই চাই থাকিম নিকৰ লগত আপোনাৰ হাতৰ বান্ধোন.....।

আপোনাক মই কেনেকৈ কওঁ মই নিকক ভাল পাইছিলোঁ। নিকৰ প্ৰেমত মই আৱদ্ধ। মই জানো, মোৰ মতত আপুনি সমৰ্থন দিব। আৰু নিকক মোৰ হাতত আপুনি নিজেই তুলি দিব। কিন্তু মই আপোনাৰ অন্তৰত এক বিৰাট আঘাত দিম, যি আঘাতৰ পৰা বৈ অহা শোণিতক চাই মই জীয়াই থাকিব নোৱাৰিম। এয়াৰ কথাৰ কাৰণেই মা-দেউতাই বছৰদিনে পৰা পুহি ৰখা অদম্য বাসনা ধূলিসাৎ হৈ যাব—অন্তৰত দুঃখ পাব—আৰু মই কি সাহেবে, কি শক্তিয়ে আপোনালোকৰ জীৱন ধ্বংস কৰি নিকৰ লগত শাস্তিৰে বাস কৰিম। বিয়া এটা ডাঙৰ আনন্দোৎসৱ। সেয়া জানো আনন্দোৎসৱ হ'ব.....?

যিজনৰ চিন্তা মাথোঁ বুলুক ডাঙৰ মানুহ কৰা, বুলুক বিখ্যাত বিখ্যাত ঠাইত পঢ়োৱা বুলুক লগুনলৈ পঠোৱা। সেইজন সৰল সহজ ককাইদেউক কি শক্তিয়ে মই মনত আঘাত দিম। নাই সেইটো হ'বই নোৱাৰে। মোৰ জীৱন ধ্বংস হৈ যাওক কিন্তু মই ককাইদেউক, মা-

দেউতাক তিল তিলকৈ মাৰিব নোৱাৰোঁ। কিন্তু নিক? ভোগক। মোৰ কাৰণে নিকয়েও কষ্ট ভোগক। তথাপি, তথাপি মই নিকক বিয়া কৰাই মোৰ মা-দেউতাৰ জীৱনত আঘাত হানিব নোৱাৰোঁ। ককাইদেউৰ জীৱন নষ্ট কৰি দিব নোৱাৰোঁ। মই জানো, ককাইদেউক পায় নিকৰে অতীতৰ কথাবোৰ লাহে লাহে পাহৰি যাব। কিন্তু মই মা-দেউতাৰ অন্তৰত যি বহি অলম সি কোনোদিনে নিৰ্বাপিত নহ'ব। মই কোনোমতে ক'ব নোৱাৰোঁ মই নিকক ভাল পাওঁ বুলি...মই নিকক...। পৰীক্ষাত পাছ কৰি নিদিলেও নাই। বিয়ালৈ যাম বুলিয়েই ভাবিছোঁ। নতুবা কি কৰিম টেলিগ্ৰাম কৰি জনাই দিব।

বিশেষ নাই। মা-দেউতাক মোৰ সেৱা দিব।

আপুনি মোৰ সেৱা ল'ব। অঞ্জলিলৈ মৰম থাকিল।

ইতি

বুলু।

কলিকতা

১২/৪/৬১

পূজনীয় দাদা

কালি ডাকত চিঠি এখন দিছোঁ। সেইখনত সকলো কথা বহলাই লিখিছোঁ। আজি আকৌ এইখন লিখিলোঁ। লিখাৰ বিশেষ একো কাৰণ নাই। মই কি কৰিলে ঠিক হ'ব তাৰে কাৰণেহে লিখিব লগীয়া হ'ল। মই নিজে একো ঠিক কৰিব নোৱাৰা হৈ পৰিছোঁ। মনটোৱে কিবা এক অবুজ বেদনাত কান্দিব ধৰিছে।

পৰীক্ষা হ'লেও হ'ব। মই বিয়ালৈ যাম। এটা বছৰ 'লস্ট' হ'লেও হ'ব (মই জানো, এই কথাষাৰে ককাইদেউৰ অন্তৰত

ধুব ছুখ দিব। মিছাতে ককাইদেউৰ অন্তৰত কষ্ট দিয়াৰ ইচ্ছা
মোৰ নাই। কিন্তু কি কৰিম। মনৰষে স্থিৰতা সম্পূৰ্ণৰূপে
হেৰুৱাই পেলাইছে।) অহা বাৰলৈ দিব পৰা যাব। কিন্তু
আপোনাৰ বিয়া যে আক দেখা নাপাম।

মই বিয়ালৈ যাম। বিয়াৰ আগদিনা মানে ঘৰ পামগৈ।
কোনো চিন্তা নকৰিব।

সেৱা লব।

বুলু।

কলিকতা

১৩/৪/৬১

পূজনীয়া দাদা

শেষত মই বিয়ালৈ নোযোৱাটোকে ঠিক কৰিলোঁ। পৰীক্ষা
গলেই মই ঘৰলৈ যাম। (কেনেকৈ মই নিকক আপোনাৰ ওচৰত
থকা চাই থাকিম। মই কেনেধৰণে মনক সান্ত্বনা দিম—।) বিয়া
ভালে ভালে হৈ যাওক। (হে' ভগবান সবলচিতিয়া ককাইদেউৰ
বিয়াখন যাতে কোনো বাধাবিক্ৰি নোহোৱাকৈ হৈ যায়। মোৰ
ভয় লাগিছে নিকৰে যদি মনোৰমাৰ দৰে কৰে। নাই, নিক
মনোবমা নহয়। নাই, নিকৰে কোনোমতে তেনে নকৰে, কৰিব
নোৱাৰে।)

কোনো ছুখ নকৰিব (ছুখষে কৰিব ই নিশ্চিত। মই গলেষে
স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিম। মই কি সাহসেৰে নিকৰ আগত মুখ
দেখুৱাম। মোৰ নিজকে তেতিয়া পুৰুষ, পুৰুষ নালাগিব।)

ভালে আছোঁ।

সেৱা লব।

বুলু।

পুনঃ—মা-দেউতাক ছুখ কৰিব নিদিব। মই পৰীক্ষাৰ পিচতে
গৈ পাম বুলি বুজাই কব। সেৱা দিব।

'পাহৰি পেলোৱা সেই
 অতীতৰ এটি কথা
 নতুনৰ মেলাহে পাতনি
 ভাবি ভাবি একে কথা
 কিবা লাভ কোৱা বাক
 মিছাকৈয়ে কিয় দুখপোৱা ।
 অতীত অতীত হ'ল
 বৰ্তমান আছে ব'ই
 তাৰ বাবে সাজু হ'ইলোৱা ॥
 প্ৰণয়তে জীৱনৰ
 নহয় কৰ্তব্য শেষ
 সংসাৰত আছে বহু কাম
 সংসাৰী ধৰম পালি
 মিছা মায়া মোহ ভুলি
 জীৱনৰ বাখি যোৱা নাম ॥"
 (৬ নাৰায়ণ দাস)

॥ ন ॥

গুৱাহাটী

১৬।৪।৬১

বুলুদা,

কমা কৰিবা । বহুদিনৰ মূৰত তোমালৈ চিঠি দিছোঁ কাৰণে ।
 এইখনে মোৰ তোমালৈ শেষ চিঠি । তুমি হয়তো আচৰিত
 হৈছা— 'শেষ' বুলি কোৱা কাৰণে । আচৰিত হবৰ কোনো কাৰণ
 নাই ।

চিঠি লিখোঁ লিখোঁ কৰি কোনোমতে আজি এইখন দিলোঁ ।
 আজি নিদিলে যে আৰু উপায়ো নাই ।

মোৰ মনৰ অৱস্থা বৰ বেয়া । উদ্বিগ্নতাৰ মাজতে সময় কটাব
 লগা হৈছে । মনৰ স্থিৰতা একেবাৰে হেৰুৱাই পেলাইছোঁ । ধৰিব
 পৰা নাই মই কি কৰোঁ, কি কৰা উচিত, কি কৰিলে ভাল পাম ?
 (কালিলৈ মোৰ বিয়া, কিন্তু আজি পৰ্য্যন্ত মই কোনো গিদ্ধান্তত
 উপনীত হব পৰা নাই ।) মোৰ মনৰ অৱস্থাৰ কথা কাক
 কৈ মন পাতলাওঁ । কাৰণৰা দিহা পৰামৰ্শ লওঁ । মা'ৰ আগত
 কব পাৰোঁ (দেউতাৰ কথাটো ভাবিবই নোৱাৰোঁ ।) কিন্তু এই
 সময়ত জানো কোৱা উচিত হব । মাইতে মনত কম দুখ পাব
 নে ? আৰু বিয়া—! বিয়া যে একেবাৰেই পণ্ড হৈ যাব । আনফালে
 এই বিষয়ত তোমাৰ কোনো মতামত নাই । তুমি নিৰন্তৰ ।
 তেনেহলে তুমিয়ে কোৱা মই কি কৰিব লাগে । শেহত তুমিয়ে কবা
 তোমাক প্ৰতাৰণা কৰিছোঁ বুলি । ভাবা ! যি ভাবা—ভাবি থাক ।

মই মোৰ কব লগীয়া একোৱে নাই। কলোৱে বাক কি হব? তুমি যদি গুৱাহাটীত থাকিলাহেঁতেন তেন্তে তোমাৰ আগত সকলোবোৰ কথা খুলি কৈ মন পাতলালোহেঁতেন। কিন্তু সেয়া হবলৈকেও ভগবানে নিদিলে। (ভগবানক দোষ দিলে কি হব। আমাৰে ভাগ্য বেয়া।) তুমি এতিয়া সুদূৰ কলিকতা মহানগৰীত আৰু মই এয়া গুৱাহাটীৰ এক নিৰ্জন প্ৰান্তত। চৰাইৰ দৰে পাখি ধকা হলে মই একে চাতে তোমাৰ ওচৰলৈ উৰা মাৰি গলোহেঁতেন। সেয়ে ভাবিছোঁ। চিঠিৰেই সকলো কথা লিখি মনৰ বেদনাক পাতলাও নহলে যে উপায় নাই। চিঠিয়ে হৈছে প্ৰেম বাহনৰ প্ৰধান আলম।

সকলোৱে বহাগ বিহু চাবলৈ বিহুতলীলৈ গৈছে আৰু মই তোমাৰ চিঠিবোৰ আগত লৈ চকুপানী টুকিছোঁ। দূৰত বিহুৰ গগনা, ঢোল বাজিছে আৰু মোৰ অন্তৰত শোকৰ ধুমুহা বৈছে। অসমীয়াৰ বাপতি সাহোন অতি মৰমৰ এই বহাগ বিহুটি চাবলৈ কাৰ বাক মন নাই। অসমীয়াৰ জাতীয় উৎসৱৰ দিনতো, পল্লৱে পল্লৱে গীতি ছন্দ উঠাব সময়তো মই চকুপানী টুকি টুকি কটাইছোঁ। নতুন বঙেৰে নতুন সুশমিত ভাবেৰে সুশমিত কৰি তুলিম দূৰৰ কথা—বেদনাবোৰ কঢ়িয়াই কঢ়িয়াই থাকোঁতেই গল। নতুন বছৰৰ আৰম্ভণিতে চকুপানী আৰু গোটেই বছৰটো যে কি হব, কব নোৱাৰোঁ। দুখৰ জীৱন যিহেতু লৈ আহিছোঁ—দুখকষ্ট ভুগিবই লাগিব। দূৰণিত বিহুৰ গীতৰ মাত। বিনি বিনি বিহুসুৰ ভাহি আহিছে। (তোৰ মন গলে, মোৰ মন গলে, কি কৰিব জাতিকুলে...।) খোলা খিৰিকীবোৰ বন্ধ কৰি দিছোঁ। যিমানে বিহুসুৰ শুনোঁ সিমানে মোৰ দুখ বেচি হৈ আহে। বাটেৰে মুগাৰ মেখেলা চাদৰ পিন্ধি খদম-দমাই যোৱা ছোৱালীবোৰ দেখি ভাবিছোঁ। এনে এটা দিন মোৰো আছিল কিন্তু আজি সেইবোৰৰ প্ৰতি বিতৃষ্ণা জন্মিছে। বিহুৰ দিনত, পেঁপাৰ আকুল সুৰত, ঢোলৰ ধিনিকি-ধাঙত মাচি-নাচি থাকিবৰ মন আছিল

কিন্তু আজি...। তুমিয়ে কোৱাচোন কি আনন্দত মই এইবোৰ উপভোগ কৰোঁ। মনৰে যেতিয়া শান্তি হেৰুৱাই পেলাইছোঁ। এইবোৰে জানো মোক আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে?

তুমি যি কলিকতালৈ গলা তেনেই তোমাক দেখাৰ সৌভাগ্য নঘটিল। কিমান দিন ভাবিছোঁ। তুমি আহিবা, আহিবা কিন্তু কতা তোমাৰচোন দেখাদেখিয়েই নাই? তুমি যোৱাৰ পৰা কি জ্বালা-যন্ত্ৰণাত দিন কটাইছোঁ। তাক তুমি বুজিবা। বুজা হৈঁতেন তুমি মোক কোনো দিনে পাহৰি নগলাহেঁতেন।

তুমি মোৰ ওপৰত হয়তো খং কৰিছা বিয়াৰ সন্মতি দিয়াৰ কাৰণে। মই কি কৰিম কোৱা? ছোৱালী উপযুক্ত হৈছে মাক-দেউতাকে নিয়ম পালন কৰিছে। প্ৰশ্ন নুঠে মোৰ মতামতৰ বাবে। মই কোনোদিনেই ভবা নাছিলোঁ,—ভাবিবপৰা নাছিলোঁ,—মোৰ ইমান সোনকালে বিয়াৰ ঠিক হৈ যাব বুলি।

মোৰ খুবেই বিশ্বাস আছিল এজনক যদি প্ৰাণভৰি ভালপোৱা যায় তেওঁৰ পৰা কোনোদিনে বিচ্ছেদ হব নোৱাৰে। তেওঁক সদায় চকুৰ আগত দেখি থাকিম কিন্তু কতা, কাইলৈৰ পৰা মই হৈ যাম অশু এজনৰ আৰু হয়তো শেষত তুমিও হৈ যাবা অশু কাৰোবাৰ। মনৰ কথা মনতে থাকি যাব। আমাৰ আৰু কোনোদিনে মনৰ গহণ কথাৰ খবৰ লোৱা নহব।

কাইলৈ মোৰ বিয়া। (বিয়াৰ কথা শুবাৰ লগে লগে মোৰ মনটো কেনে লাগিছে। মূৰটো ঘূৰোৱা যেন লাগিছে। হাত ভৰিবোৰ টানি নিয়া যেন অনুমান হৈছে। বুকুৰ টিপ টিপনি বাঢ়ি আহিছে। জিভাখন যেন শুকাই গৈছে বাৰে বাৰে। মোৰ বিয়া কাৰ লগত? জয়ন্ত কাকতিৰ লগত! নাই, নাই। হব নোৱাৰে, কোনোমতে হব নোৱাৰে। কিন্তু মই কি কৰোঁ?) মানুহ আহি ঘৰ ভৰি পৰিছেই। মানুহৰ সমাগমৰ কাৰণে আজিয়ে মোৰ

বিয়া যেন লাগিছে। প্রত্যেক ছোৱালীয়ে বিয়া বুলি কলে এক পুলক অনুভব কৰে। কিন্তু মইচোন শাস্তি পাব পৰা নাই।

এয়া বাতি বাৰ বজাত তোমালৈ লিখিছে। কাইলৈ কইনাব সাজেৰে, লাজুক লাজুক খোজেৰে বিবাহ মণ্ডপত ঠিয় হব লাগিব লাহে লাহে বিবাহৰ কাৰ্য্যাদি শেষ হব। আৰু শেষত অচিনাকি এজনৰ বাহু বন্ধনত সোমাই পৰিম চিৰদিনৰ কাৰণে। কি সাহসত মই অচিনাকি এজনৰ লগত জীৱন কটাম। যিজন মানুহৰ ওচৰত এদিন জীৱন সপি দিম বুলি বহু কল্পনাৰ কাৰেংঘৰ সঁজি আছিলোঁ। সেইজনক এৰি মই কেনেকৈ অন্য এজনৰ অংক-শায়িনী হৈ যাম? মনতে ভাবি ভাবি মনটো কিবা উদাস উদাস লগা হৈছে মই ভাবি পাব নোপোৱা হৈ পৰিছোঁ। যিমানে নাভাৰোঁ বুলি ভাৰোঁ। সিমানে মনত ভাববোৰে খেলি মোলি লগায় যায়।

কাইলৈ মোৰ বিয়া। বিয়াৰ পাচত যে তোমাক মই দেখিবলৈ পাম আশা নাই। নেদেখি বাক দেখিলোঁৱেই, কিন্তু কি হব? তেতিয়া সময় যে বঙতো পুৰণা হৈ যাব। তেতিয়া যে পুৰণি স্মৃতি বোমস্থন কৰি কোনো লাভ নহব, বা প্ৰয়োজনো নহব।

মই খুবেই আশা কৰিছিলোঁ। তোমাক মই বিয়াৰ দিনা হলেও দেখা পাম। তাৰ পিচমুহূৰ্ততে ভাবিছোঁ। মোৰ আগত তোমাৰ উপস্থিত হোৱাৰ সাহস নাই। তোমাৰ সাহস থকাহেঁতেন তুমি নিশ্চয় কিবা এটা কৰি পেলালাহেঁতেন?

এইবোৰৰ কাৰণে তোমাক মই দোষ দিবলৈ নাযাওঁ। দোষ মোৰেই। তোমাৰ নিচিনা চৰিত্ৰবান লৰা এজনৰ ওচৰত মই প্ৰণয় ভিক্ষা কৰি অকল দোষেই কৰা নাই—পাপো কৰিছোঁ। সেই পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত হবই লাগিব। মোৰে দুৰ্ভাগ্য। মোৰ ভাগ্য ভাল হলে তুমি কোনো দিনে মোৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি যাব

নোৱাৰিলাহেঁতেন। তোমাৰ মধুৰ স্মৃতিয়ে মোক আজিও ব্যাকুল কৰি তোলে। (তবু মনে বেথো যদি...)

মই আনৰ হৈ গলেও তোমাৰ স্মৃতি কোনোদিনেই পাহৰিব নোৱাৰিম। মোৰ কাৰণে তুমি যি কষ্ট পাইছা তাৰ কাৰণে ক্ষমা কৰিবা। তুমি চিঠিত লিখা কথা ফাঁকি মনত পেলাই চিৰদিনৰ কাৰণে আহিছোঁ।—“জীৱনত যি পাইছা তাতে সন্তুষ্ট থাকিবলৈ চেষ্টা কৰিবা যি পোৱা নাই তাৰ কাৰণে মিছাতে হাও-বাও কৰি লাভ নাই।” কিন্তু, মই যে মনক প্ৰবোধ দিব নোৱাৰোঁ। কি সাহসেৰে মই মনক বুজাম...।

তোমাৰ
নিক।

—শেষ—